הלכות ברכת הפרות

ילקוט יוסף

מתוך ילקוט יוסף, מאת הרב יצחק יוסף.
הטקסט נלקח מאתר «ילקוט יוסף חינם – האתר להפצת יהדות» (yalkut.info).
זכויות היוצרים על הטקסט שמורות לבעליהן. הקובץ נועד ללימוד בלבד ואינו למכירה.
geulaquiz.com

סימן רב – דיני ברכת פירות האילן

א חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות, ומונין מערב עד ערב ולא מבוקר עד בוקר. וגם בשבת ויום טוב צריך לברך מאה ברכות, ולכן ראוי לכל ירא שמים למנות את הברכות שמברך מליל שבת, כדי להשלים למאה ברכות. אך אם אי אפשר לו להרבות במיני מגדנות, יפטור עצמו בשמיעת ברכות התורה וברכות ההפטרה. [ילקו״י על ברכות, תשס״ד, עמוד תשכד. ילקו״י על הלכות פסד״ז, מהד׳ תשס״ד, סי׳ מו. וע״ש בפרטי דיני מאה ברכות בכל יום. ואם יוצאים י״ח באמירת אין כאלהינו וכו׳].

ב על כל פירות האילן מברך בתחלה בורא פרי העץ. ועל היין מברך עליו בורא פרי הגפן. [מתני׳ פ״ו דברכות. טוש״ע סי׳ רב ס״א. והיינו בין בפירות שבעת המינים בין בשאר פירות, ברכתם הראשונה היא בורא פרי העץ. ואף שגידולם מן הארץ, לא פטרום בברכת בורא פרי האדמה, שברכה פרטית חשובה יותר, כדי להרבות בשבח המקום. והיין נתעלה לשבח, ונתקנה לו ברכה מבוררת יותר. וראה בילקו״י, על הלכות ברכות עמ׳ שצה].

ג כל פרי שהוא מסופק עליו אם ברכתו האדמה או העץ, יש לברך עליו מספק האדמה, ודלא כמי שאומר שמברכים עליו שהכל. וכן דעת מרן השלחן ערוך (סימן רו ס״א). שברכה מבוררת עדיפא טפי, מה שאין כן ברכת שהכל נהיה בדברו שהיא ברכה כוללת, ומה שאמרו על הכל אם אמר שהכל יצא, היינו בדיעבד. [שו״ת יביע אומר חלק ח׳ חאו״ח סימן כו בהערה עמוד קכא. שו״ת יחוה דעת חלק ו׳ ס״ס יג בהערה].

ד כשיש לפניו פרי שמסופק עליו אם ברכתו האדמה או העץ, [כגון בננה], ופרי שברכתו ודאי האדמה, יברך האדמה, ואף בשבת אינו רשאי להקדים לברך שהכל על הפרי שמסופק בברכתו. [שו״ת יביע אומר חלק ח׳ סימן כו. ילקוט יוסף על הלכות ברכות מהדורת תשס״ד, עמוד תשלז].

ה האוכל פרי שברכתו ודאית, כגון תפוח עץ שברכתו בורא פרי העץ, והפרי האחר שלפניו שנוי במחלוקת הפוסקים אם ברכתו בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, כגון בננה או פאפיה, יכוין בפירוש בברכת בורא פרי העץ על התפוח, שאינו רוצה לפטור את הפרי המסופק, ואז יוכל לברך על הבננה והפאפיה בורא פרי האדמה, כמו שנוהגים על פי דברי מרן השלחן ערוך. ואם קדם ובירך העץ ולא כיון מפורש שלא לפטור הבננה, יהרהר ברכת הבננה בלבו. [יביע אומר חלק ח׳ חאו״ח סי׳ כו, והדר ביה ממ״ש בילקוט יוסף הלכות ברכות עמוד תשלז].

ו וכן אם יש לפניו אורז מבושל והוא שלם שלא נתמעך, שיש מחלוקת אם ברכתו בורא מיני מזונות או בורא פרי האדמה, ויש עוד לפניו ירקות מבושלים שברכתם בודאי בורא פרי האדמה, ורוצה לאכול מהירקות תחלה, כשמברך עליהם בורא פרי האדמה יכוין בפירוש שאינו רוצה לפטור את האורז בברכתו, ואחר כך יברך בורא מיני מזונות על האורז. אבל אם כבר בירך על הדבר שברכתו ודאית ולא נתכוין בפירוש שלא לפטור את הספק, אינו רשאי לברך, אלא יהרהר הברכה בלבו ודיו. ואמנם אם האורז והירקות מעורבים זה בזה, והעיקר אצלו זה האורז, מברך מזונות על האורז בלבד. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות מהדורת תשס״ד עמוד תשלח, שו״ת יביע אומר ח״ח סימן כו. הליכות עולם חלק ב׳ עמוד קיח].

ז ענבים שעדיין לא יצאו מידי ספק בוסר, מברכים עליהם ״בורא פרי האדמה״, עד שיהיו גדולים ביותר שיצאו מכלל ספק בוסר, שאז מברכים עליהם ״בורא פרי העץ״. ואם אכל מהם שיעור כזית, לא יברך לא מעין שלש ולא בורא נפשות. ואם הם מרים ואינם ראויים לאכילה אפילו על-ידי הדחק, אין מברכים עליהם כלל. [ילקוט יוסף ברכות עמ׳ שצה. הליכות עולם ב׳ עמ צד].

ח שאר כל האילנות שעדיין לא יצאו מכלל בוסר, כשהם ראויים לאכילה על-ידי הדחק, לדעת מרן השלחן ערוך מברכים עליהם ״בורא פרי העץ״. ולבסוף בורא נפשות רבות. ויש אומרים שמברכים עליהם שהכל. אך העיקר לדידן כדעת מרן השלחן ערוך לברך העץ. [ילקו״י ברכות עמ׳ שצה. הליכות עולם ח״ב עמ׳ צד]. והאוכל תאנים או רימונים או תמרים הנאכלים על ידי הדחק, מברך עליהם בתחלה בורא פרי העץ, ולבסוף ברכה מעין שלש. [הליכות עולם ח״ב עמ׳ צה].

ט ענבים שעדיין לא יצאו מכלל בוסר, שבישלם באור ונעשו ראויים לאכילה, לכתחלה אין לאכול מהם כשיעור, ואם אכל מהם כשיעור, לא יברך ברכת ״מעין-שלש״, ולא בורא נפשות. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד שצה].

י גרעיני אבטיח, בזמנינו שנוטעים את האבטיח לצורך הגרעינים, יש לברך על הגרעינים בורא פרי האדמה. וכן הדין בגרעיני חמניות. [ילקו״י הל׳ ברכות עמו׳ שצט ועמ׳ תשכה. שאר״י ג׳ עמו׳ שיז].

יא גרעינים מתוקים של פירות הארץ, ואוכל אותם בפני עצמן, אף שברכתם ״בורא פרי האדמה״, נהגו לברך עליהם שהכל. והמברך עליהם האדמה הרשות בידו אפילו שנהגו לברך שהכל. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד שצט. שו״ת יביע אומר ח״ט הערה צה].

יב קליפת אתרוג מרוקחת בדבש או בסוכר, אם היא הקליפה החיצונה, שאינה ראויה לאכילה כלל, ואין דרך לרוקחה, אם נרקחה בדבש מברך עליה שהכל. וכן קליפת התפוזים שהיא דקה ואינה ראויה לאכילה כל כך, אם נרקחה בדבש מברך עליה שהכל נהיה בדברו. אבל על קליפה הלבנה הפנימית

יותר של האתרוג שנתבשלה עם סוכר, נהגו לברך "בורא פרי העץ". [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד ת'].

יג על המשקים היוצאים מכל מיני פירות, מברך עליהם שהכל, חוץ מענבים וזיתים. וכן דבש הזב מתמרים, [ודבש דבורים], מברך עליו שהכל. ואין חילוק בכל זה אם יש במיץ תערובת מים, או שהוא מיץ טבעי. וכן אין לחלק אם גוף הפרי נסחט לגמרי, וכמו שמצוי במיץ גזר, או במיץ תפוזים הנסחטים על-ידי מכונה חשמלית, [מיקסר], לאופן שגוף הפרי עדיין ראוי לאכילה אחר הסחיטה. וגם אין לחלק בזה בין היכא שהמיץ יצא מהפרי מאליו, לבין אם נסחט על-ידי אדם. ולכן מיץ הנמצא במילון, אם שותהו לבדו מברך עליו שהכל. [וראה להלן בדין מי האגוז קוקוס]. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תא].

יד פרי גמור המטוגן או מבושל, אף שנתרסק בבישול מברך עליו כברכתו העיקרית. אבל אם נימוח בבישול עם המים, עד שנעשה נוזלי כמי פירות, יברך שהכל. ואין חילוק בזה בין פירות העץ לפירות האדמה או ירקות. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תג].

טו מיץ ענבים ויין שעוברים תהליך של פיסטור, מברכים עליהם תחלה ברכת "בורא פרי הגפן", ולבסוף "מעין-שלש" על הגפן ועל פרי הגפן. ומקדשים עליהם בשבתות וימים טובים. והוא שיהיה לכל הפחות רובו יין. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תג].

טז צימוקים ששרו אותם במים כדי לעשות יין, לכתחלה יש להחמיר לשרותם ג' ימים מעת לעת, ואז מברך על מי שרייתם בורא פרי הגפן, וברכה מעין שלש, ומקדשים על יין זה. והמיקל לברך הגפן בשרייה פחות מכן, באופן שהצימוקים נתנו טעם במים כטעם יין ממש, יש לו על מה לסמוך. ואם שרה הצימוקים מעט זמן במים, ואחר סחטם לתוך כלי, יש אומרים שמברך על מי הסחיטה בורא פרי הגפן. וכן המנהג. וכשאין יין מצוי, מותר לעשות כן אף לכתחלה. ובכל זה צריך שימשוך הצימוקים ממי שרייתם, שגם בצימוקים צריך המשכה, אף אם שרה אותם במים שלשה ימים, ואפילו עשרים יום. [וצריך שיהיה בצימוקים לחלוחית, שאם ידרוך אותם יצא מהן דבשן]. ובין אם היו הצימוקים שלמים, ובין אם היו כתושים ודרוכים, לעולם צריך למושכם ממי שרייתם כדי שיהיה על המים תורת יין. ואף אם סחטם ויש במימיהם טעם יין, כל זמן שלא משך היין מכל הצימוקים והזגים אין עליהם תורת יין, בין לברכה בין לענין יין נסך. ואם הרתיח או בישל את הצימוקים במים, ויש בהם טעם יין, ואחר כך משך המים מן הצימוקים, הוה ליה יין ומברך עליו הגפן. ויין שנעשה מצימוקים קטנים שאין בהם חרצנים, פשט המנהג לברך עליהם הגפן. וכן הדין לענין מיץ ענבים. [ילקו"י שם עמ' תו].

יז מי ענבים שנקרשו מחמת שנתן בהם חומר כדי לשמר מתיקותם, מברך עליהם "שהכל נהיה בדברו". אבל לאחריהם יש ספק בדבר איזו ברכה מברך עליהם, ולכן לא יברך ברכה אחרונה כלל, שספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תז].

יח מי ענבים שנקרשו מחמת שנתן בהם חומר כדי לשמר מתיקותם, מברך עליהם שהכל נהיה בדברו, אבל לאחריהם יש ספק בדבר איזו ברכה מברך עליהם, ולכן לא יברך ברכה אחרונה כלל, שספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף, ברהמ"ז וברכות עמוד תז. הליכות עולם ח"ב עמ' קיט].

יט כבר פשט המנהג לברך על הערק והקונייאק ברכת שהכל נהיה בדברו, אף אם נעשו מיין. ואם הערק או הקונייאק נעשו מיין, וטעה ובירך עליהם בורא פרי הגפן, יצא. אבל אם נעשו מחרובים או מדברים אחרים, טעה ובירך עליהם בורא פרי הגפן, לא יצא. [ובזה אם טעה ובירך "בורא פרי העץ" יצא ידי חובת הברכה]. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תח].

כ השותה שמן זית בפני עצמו, אינו מברך עליו כלל, ואף בזמן הזה הדין כן, מפני שמזיק לגוף בדברים מסויימים, אף על פי שיש אומרים שבדברים אחרים הוא טוב לבריאות. אבל האוכל דבר שנהנה ממנו, אף שהוא גורם לו היזק, צריך לברך עליו, מאחר שסוף סוף נהנה באכילתו. שדוקא בשמן זית שמזיק לכל העולם, אמרו חכמים שאין לברך עליו כששותהו לבדו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תט. הליכות עולם חלק ב' עמוד צט].

כא סוכר הנעשה מקני סוף, יש אומרים שמברך עליו בורא פרי העץ, ויש אומרים שמברך עליו שהכל נהיה בדברו, וכן הלכה, שעל הכל אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא. [ב"י. ולא דמי לתמרים שמעכן שאין אנו חוששין לסב"ל אחר שבדיעבד אינה ברכה לבטלה, דשאני הכא שכבר כתב הרדב"ז שהסוכר נעשה בתערובת של מים הרבה, וע"י אידוי המים, ופנים חדשות באו לכאן]. ואם מונחים לפניו פירות העץ ופירות האדמה וסוכר, יברך "בורא פרי העץ" על פרי עץ שלפניו, וכן "בורא פרי האדמה" על פרי האדמה, ויכוין להדיא שלא לפטור את הסוכר, ואחר כך יברך שהכל על הסוכר. והוא הדין כשיש לפניו תפוח שברכתו ודאי העץ, וכן בננה או פאפיה, יקדים העץ ויכוין להדיא שלא לפטור את הבננה או הפאפיה, ואח"כ יברך האדמה על הבננה או הפאפיה, וכמבואר לעיל. [ילקו"י דיני ברכות עמ' תי, ועמ' תשכט. שארית יוסף ח"ג עמ' שכא. הליכות עולם ב' עמ' קטז].

כב תמרים שנתמעכו לגמרי, אף שריסקן במיקסר, אף שאין צורת הפרי ניכרת כלל, לדידן ברכתם "בורא פרי העץ". [ובפרט שאם יברך שהכל יכנס לספק בענין ברכה אחרונה]. וכן כל שאר מיני פירות או ירקות שנתרסקו, כגון רסק תפוחי עץ, מברך עליהם כברכתם. וכן על תפוחי אדמה מרוסקים [ו"פירֵה"], מברך "בורא פרי האדמה". שהעיקר כדעת מרן השלחן ערוך. ואין לחוש לספק ברכות, כיון דלכולי עלמא אין כאן ברכה לבטלה. והאשכנזים נהגו לברך על פרי מרוסק בורא פרי האדמה. וברור שאם טעה ובירך עליהם שהכל לכולי עלמא יצא. [ילקוט יוסף הלכות ברכות עמוד תיג, ועמוד תרעו, ותשכז. שארית יוסף ח"ג עמוד שכ. הליכו"ע ח"ב עמוד ק. יביע אומר חלק ט' חלק אורח חיים סימן כא עמוד ל. ירחון קול תורה אלול תשס"ג עמוד מד].

כג האוכל כשיעור תמרים מעוכין, מברך עליהם לבסוף ברכה אחרונה, על העץ ועל פרי העץ. וכן בכל כיוצא בזה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברכות עמוד תטז, ותשכט. שארית יוסף ח״ג עמוד שכב בהערה].

כד האוכל מישמש מרוסק (הנקרא לדר, או קרמדין) כיון שנשתנה שמו, וגם נשתנה טעמו, וגם נעשה על ידי בישול, וגם יש בו תערובת של דברים אחרים [סוכר] לכן נהגו לברך עליו שהכל. דדוקא בתמרים שמיעכן לגמרי, והם כמות שהן בלא בישול ותערובת ושינוי מראהו ושמו וטעמו, בהם כתב מרן לברך בורא פרי העץ. דבמילתייהו קיימי כדמעיקרא. אבל בלדר אי אפשר לומר עליו ״במילתייהו קיימי״. [ילקוט יוסף הלכות ברכות עמוד תטז. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שכג].

כה צנון מרוסק על ידי פומפיה דקה או מיקסר, מברך עליו בורא פרי האדמה. וכן גזר שנתרסק על ידי פומפיה דקה, מברך בורא פרי האדמה. [ילקו״י שם עמו׳ תשלב. וע״פ המבואר לעיל].

כו האוכל פרי הנקרא ״סאברס״ (צבר), יברך עליו ״בורא פרי העץ״, ואם זו אכילתו הראשונה בשנה זו, יברך עליו גם שהחיינו. [שו״ת יחוה דעת ח״ב סי׳ כא, ילקו״י, דיני ברכות עמ׳ תיז].

כז האוכל חרובים [שיצאו מכלל בוסר] מברך עליהם ״בורא פרי העץ״, ואף על-פי שאכילת החרובים מזיקה לבריאות, יש לברך עליהם וכמבואר לעיל. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברכות עמוד תיז].

כח לימון חמוץ שאפילו על ידי הדחק אינו נאכל, ואדם קץ באכילתו מרוב חמיצותו, אין לברך עליו כלל, אבל לימון שאינו חמוץ כל כך, ונאכל על ידי הדחק, המנהג לברך עליו שהכל. ולימון מתוק שהחיך נהנה ממנו, [המצוי אצל הערבים] מברך עליו העץ. [ילקו״י חלק ג׳, דיני ברכות עמוד תיח, ועמוד תשלב. ושארית יוסף חלק ג׳ סימן רב, עמוד שכו. ויביע אומר חלק ח דף קד ע״א].

כט לימון שאינו נאכל בפני עצמו, ונותן עליו סוכר ואוכלו, מברך עליו בורא פרי העץ. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות מהדורת תשס״ד, עמוד תשלג. יביע אומר חלק ח׳ דף קד ע״א].

ל השותה מים בבוקר עם השכמה, אף-על-פי שיש הטוענים שהדבר מזיק לבריאות, [משנ״ב סי׳ קעד ס״ק לא] אם הוא צמא צריך לברך על המים שהכל, כיון שסוף סוף יש לו הנאה בשתייתו. וכן מי שנפל למשכב והרופא אסר עליו לאכול איזה מאכלים, ובכל זאת אוכלם, חייב לברך עליהם ברכת הנהנין, כיון שסוף סוף נהנה באכילתו. ויש אומרים שאם הדבר מזיק לו מיד עם האכילה, אין לו לברך על זה ברכת הנהנין. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות, עמוד תיח, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תשלג. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד תיח. ושם דחה הערת הרה״ג הנאמ״ן בדין זה].

סימן רג – דיני ברכת פירות הארץ

א על פירות הארץ מברך ״בורא פרי האדמה״. [מתני׳ ברכות לה. טור וש״ע סי׳ ר״ג ס״א, ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תיט].

ב על תות שדה מברך: ״בורא פרי האדמה״, אבל על תותים הגדלים בעץ, מברך: ״בורא פרי העץ״. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תיט].

ג על הבננה (מאוזי״ש) מברך ״בורא פרי האדמה״. וכן פשט המנהג. ואם טעה ובירך על הבננה בורא פרי העץ, בדיעבד יצא. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תיט, ותשלד].

ד פרי הפאפיה דינו כדין ירק, ולכן מברכים עליו ״בורא פרי האדמה״. והחצילים (בערבית בדיג׳אן) מברכים עליהם ״בורא פרי האדמה״. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תכא. ואמנם הגה״ק בעל איש מצליח כתב להחמיר בזה, והחזיק בדבריו בספר ברכת ה׳, אך עיין בילקו״י על הל׳ ערלה פרק ה׳, מה שכתבנו בס״ד באורך לצרף כמה ספיקות, והעיקר הוא שהפאפיה דינה כירק, ואין ערלה נוהגת בירקות].

ה על ״פופקורן״ שהוא תירס מנופח, מברכים ״בורא פרי האדמה״. וכן על חטה מתוקה (הנקרא ״שלוה״) מברכים ״בורא פרי האדמה״. והמברך שהכל יש לו על-מה שיסמוך.

ו על ה״במבה״ מברכים בורא פרי האדמה. והרבה נהגו לברך עליו שהכל, מפני שאינם יודעים שהוא נעשה מזן מיוחד של תירס הנזרע במיוחד לשם הבמבה. וגם אין עושים את הבמבה כעיסה עם תערובת מרובה של דברים אחרים, אלא רובו ככולו הוא מגרגירי תירס דקים כמות שהן, המתנפחים בחום התנור. [ועדותי נאמנה דחזי הוית למרן אאמו״ר שליט״א בליל פסח האחרון [תשס״ו] שבירך על הבמבה בפרהסיא ״בורא פרי האדמה״. וראה במה שכתבנו בירחון יתד המאיר תמוז תשס״ה. ושם דחינו דברי הסוברים לברך על במבה שהכל. וע״ע באורך בספר אבא באהל ביתי, וכיוצא בזה ראה בילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תכב, ובמילואים שבסוף הספר].

ז ורד מבושל בדבש שניכרת צורתו, אפשר לברך עליו "בורא פרי האדמה", כדעת מרן השלחן ערוך, אף שהמנהג לברך עליו שהכל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תכב].

ח שומשמין או בוטנים המודבקים בדבש או סוכר, והרוב הם השומשמין, מברך עליהם "בורא פרי האדמה". אבל אם הרוב הוא דבש או סוכר, והשומשמין הם מיעוט, ונעשה על תערובת ובישול ונשתנה שמו מראיתו וטעמו, נהגו לברך שהכל. [הליכות עולם חלק ב עמוד קג]. ולכן על "חלווה" העשויה משומשמין מרוסקים עם תערובת סוכר, ברכתה שהכל נהיה בדברו, הואיל ויש בה תערובת מרובה של הסוכר, וגם נשתנה שמו, וגם נשתנה מראיתו, ונעשה על ידי בישול, ולא שייך לומר כאן "במילתייהו קיימי כדמעיקרא" כמו שאמרו על תמרים שמיעכן. וכן המנהג. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תכג].

ט אגוזים שטיגנם בדבש, מברך עליהם בורא פרי העץ. [הליכות עולם חלק ב' עמוד קג].

י המנהג פשוט לברך על העגבניה (טומאטוס) כשהם חיים "בורא פרי האדמה". [כשאוכלם שלא בתוך הסעודה]. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברכת המזון וברכות עמוד תכד].

יא על פירות הגדלים באילני סרק, כגון פניונס, מברך שהכל נהיה בדברו. ואם בירך בורא פרי העץ יש לו על מה לסמוך. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תכד. הליכות עולם חלק ב' עמוד קיח].

יב על תפוח אדמה מברכים "בורא פרי האדמה". [ואם אוכל תפוח אדמה מטוגן בשמן, אין צריך ליטול ידים מדין טיבולו במשקה, כיון שלא טיגנו בשמן זית]. [ילקוט יוסף, ברכות עמ' תכה].

סימן רד – דיני הברכות על יתר המאכלים

א על כל דבר שאין גידולו מן הארץ, כגון בשר בהמה חיה ועוף, דגים, ביצים, חלב, מים, גבינה, מלח, וכיוצא באלה, מברכים "שהכל נהיה בדברו". ואם בירך על הגבינה או על חלב או על בשר "בורא פרי האדמה", לא יצא ידי חובה וחוזר לברך שהכל. [ילקו"י שם עמוד תכו, ותשלה].

ב על קציצות בשר, אף שיש בתוכו תערובת של תפוח אדמה, וכדומה, מברכים שהכל. וכן על "שניצל" מברכים שהכל. [אף שנתנו עליו מעט קמח עם ביצה קודם הטיגון, למראה]. ואין חילוק בזה בין שניצל הנעשה בבית, לבין שניצל הנעשה באולמות ובתי מלון, כיון שעיקר כוונת האוכל עבור העוף, והטיגון בקמח נועד בעיקר לדבק ולמראה. [ילקו"י ברכות עמוד תכו].

ג על כמהין ופטריות ברכתם שהכל נהיה בדברו. [דכיון שלא יונקים מהקרקע לא תיקנו עליהם ברכת "בורא פרי האדמה"]. ואם בירך עליהם "בורא פרי האדמה", יצא. [ילקוט יוסף שם, עמוד תכח].

ד פירות או ירקות שגדלו בעציץ שאינו נקוב, מברך עליהם כברכתם. "בורא פרי העץ", או "בורא פרי האדמה". אבל פירות או ירקות שידוע שהם גידולי מים, מברך עליהם שהכל. שמכיון שאין שום יניקה מהקרקע, שהמים מפסיקים בין הזרעים לקרקע, אין לברך עליהם ברכת הפירות או הירקות, אלא ברכת שהכל. ואם בירך עליהם כברכתם, בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, בדיעבד יצא ידי חובת הברכה. ומכל מקום סתם פירות הנמצאים בשוק, אין לחוש שמא הם פירות מגידולי מים, אלא יש לברך עליהם כברכתם, שבדבר התלוי במציאות הולכים אחר הרוב גם בעניני ברכות. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תכח].

ה על המים שבתוך אגוז קוקוס, מברך עליהם שהכל נהיה בדברו. ואם בירך "בורא פרי העץ", יצא. ואם אוכל מהאגוז קוקוס עצמו, ובירך עליו בורא פרי העץ, ושותה אחר כך את המים שבתוך האגוז, אינו מברך על המים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תכט].

ו על השוקולד המנהג לברך שהכל נהיה בדברו. אחר שנשתנה טעמו, נשתנה צורתו, נשתנה שמו, ונעשה על ידי תערובת, ועל ידי בישול, ופנים חדשות באו לכאן, ואי אפשר לומר על זה "במילתייהו קיימי כדמעיקרא". ומכל מקום אם בירך "בורא פרי העץ", לא הפסיד. ולענין ברכה אחרונה ראה בסימן רז סעיף י'. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תל].

ז שקדים המחופים בסוכר, יש אומרים שנכון לשבור את החיפוי, ולברך על השקד בפני עצמו "בורא פרי העץ". ומכל מקום מאחר שקשה להפריד את השקד מהחיפוי, לכן נהגו לברך עליהם שהכל, שהרי העיקר היא הסוכריה. אבל תפוח עץ המחופה בסוכר, ואוכל מהתפוח בתחלה, יברך עליו בורא פרי העץ, כיון שהרוב הוא התפוח. ובוטן מחופה במיני מזונות, [בוטן אמריקאי], לכתחלה יפריד את החיפוי מהבוטן ויברך על החיפוי בורא מיני מזונות. ונכון שיכוין לפטור בברכתו גם את הבוטן, שהרי על הכל אם אמר מזונות יצא. אך מעיקר הדין אין צריך להפריד החיפוי מהבוטן, ויברך מזונות. [ילקוט יוסף הל' ברכות עמוד תלא].

ח יין שיש בו תערובת של רוב מים, לדידן יש לברך עליו שהכל. ואין לקדש עליו. [ומכל מקום ספרדי השומע קידוש מאשכנזי המקדש על יין שיש בו תערובת של רוב מים, יוצא ידי חובת הקידוש]. ולכן אין לסמוך על חלק מההכשרים הניתנים כיום ליינות, אלא לאחר בירור היטב אם אכן הכשר זה הוא גם לדעת הפוסקים המצריכים שיהיה רוב יין. [ילקו״י שם עמ׳ תלב].

ט השותה מים לצמאו, מברך עליו שהכל, ואם שתה רביעית בבת אחת, מברך אחר השתיה ״בורא נפשות רבות״. ואם אינו צמא כלל, אינו מברך על המים כלל, לא ברכה ראשונה ולא אחרונה. אפילו אם שותה כדי לפטור המים שישתה באמצע הסעודה, כל שעתה אינו צמא לא יברך. וכן מי שנתקע לו מאכל בגרונו, ושותה מים כדי להעביר את האוכל, אינו מברך על המים לא בתחלה ולא בסוף. אבל בשאר משקים, כגון בירה ומיץ וכדומה, אף אם שותה אותם כשאינו צמא, מברך עליהם שהכל. שהרי החיך נהנה בשתייתם. [ילקוט יוסף ברכות עמוד תלג].

י השותה מים ביום חם מאד, והוא אינו צמא כלל, אלא שותה על מנת שלא יצמא, ושלא יאבד נוזלים בהליכתו בדרך כחום היום, אינו מברך ברכת הנהנין. וכן השותה מים בערב התענית, כגון סמוך לתחלת יום הכפורים, או תשעה באב, על מנת שלא יצמא ביום התענית, ובשעה ששותה אינו צמא כלל, אינו מברך ברכת הנהנין. [הליכות עולם חלק א׳ עמוד שנא].

יא השותה מים כדי לבלוע איזה תרופה, אינו מברך על המים, אלא-אם-כן היה צמא, ונהנה בשתיית המים. וטוב שקודם שיבלע התרופה יברך בתחלה על המים [אם הוא צמא], ואחר שיטעם מעט מהמים, ישתה התרופה עם המים. וכל האוכלים והמשקים שאדם אוכל ושותה אותם לרפואה, אם טעמם טוב והחיך נהנה מהם, מברך עליהם תחלה וסוף. ואם לאו, אינו מברך. ומי שהוא איסטניס ואחר ששותה סירוף לרפואה נותן לתוך פיו סוכריה וכדומה, מפני שהוא נגעל מהסירוף, נכון שיברך תחלה על הסוכריה קודם שישתה את הסירוף, ואחר שיטעם מעט מהסוכריה באופן שהחיך יהנה ממנו, ישתה הסירוף, ויחזור לטעום מהסוכריה. וצריך להקפיד מאד שהסירוף המתוק יהיה כשר, ללא שום חשש של תערובת שומן מן החי, וכדומה. אבל בסירוף מר מעיקר הדין אין חייבים להקפיד בכשרותו. והני מילי בחולה שאין בו סכנה. אבל במי שמתחזק והולך כבריא, ושותה רק למחושים בעלמא, צריך להקפיד על כשרות הסירוף, גם כשהוא מר. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תלה].

יב האוכל ויטמינים, אם יש בהם מתיקות והחיך נהנה מהם, מברך בתחלה שהכל נהיה בדברו. ואם אין בהם מתיקות, אינו מברך. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תלו].

יג חולה שיש בו סכנה שהרופאים קבעו שעליו לאכול מאכל איסור מחשש פיקוח נפש, אף-על-פי שמרן השלחן ערוך כתב שיברך על זה, מכל מקום שב ואל תעשה עדיף, ולא יברך, דספק ברכות להקל. אולם אם האוכל כשר, ורק השעה גורמת שאסור לו לאכול, כגון חולה ביום הכפורים, וכדומה, חייב לברך תחלה וסוף. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד תלו].

יד מי שאנסוהו לאכול או לשתות, אף-על-פי שהחיך נהנה אין לו לברך עליו ברכת נהנין, ואם אכל בעל כרחו פת שיעור כזית, יש אומרים שכיון שיש עליו מצוה לברך ברכת המזון [אפילו אם אכל כזית בלבד, שזו היא מצוה מדרבנן לברך בכהאי גוונא ברכת המזון], במקום מצוה האדם מתרצה לברך אף שאכל בעל כרחו. ויש חולקים, ולדעתם אף במקום שאכל ושבע ונתחייב בברכת המזון מן התורה, לא שייך להודות להשי״ת על דבר שבא בעל כרחו. ולדינא, שב ואל תעשה, ולא יברך ברכת המזון אף באכל ושבע בעל כורחו. דלא שייך לילך כאן אחר חזקת חיוב. [ילקוט יוסף הל׳ ברכות עמ׳ תלז, ובמשנת יעבץ מועדים, בדין ברכות התורה].

טו המנהג פשוט לברך ברכה ראשונה על כוס קפה ותה ושכר ברכת שהכל נהיה בדברו. ומנהג ישראל תורה הוא, מפני שהעיקר הם המים, ואבקת הקפה טפלה לרוב מים. [ורק כשיש ממשות מחמת השלקות מברך ״בורא פרי האדמה״, מה שאין כן בקפה תה ושכר]. ומכל מקום מי שטעה ובירך בורא פרי העץ על אבקת קפה, או על קפה המעורב במים חמים וסוכר, ולא נזכר לתקן תוך כדי דיבור, מספק אינו חוזר לברך שהכל, מאחר ויש אומרים שמעיקר הדין היה צריך לברך על כוס קפה ברכת בורא פרי העץ, דהוי כמי שלקות. ואם אוכל באותו זמן פירות, יקדימהו לפירות, ויכוין שלא לפוטרם. ומותר לכוין שלא לפטור בברכה ראשונה, כדי לא להכנס בספק ברכה על המאכל השני. [ילקו״י שם עמ׳ תלח, ומהדורת תשס״ד עמוד תשמה].

טז על רחת חלקום העשוי מעמילן של תירס וסוכר, או מתפוחי אדמה, ברכתו הראשונה היא שהכל. [וראה להלן סימן רח לענין ברכה אחרונה]. ואם בירך בורא מיני מזונות יצא, ואינו חוזר לברך. ואם הרחת חלקום נעשה מעמילן של חטה מברכים בורא מיני מזונות. [ילקו״י, ח״ג על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד תלט, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תשלו].

יז על אגוז הקשיו מברכים בורא פרי העץ. ואמנם לפני מספר שנים היו נוטעים את הקשיו שלא למטרת האגוז, אלא למטרת הפרי החמוץ הגדל באילן זה. ולכן ברכת אגוז הקשיו היתה בורא פרי האדמה. אך כיום השתנתה המציאות ונוטעים את הקשיו גם למטרת האגוז, ולכן כיום ברכתו בורא פרי העץ. [ילקו״י ברכות עמו׳ תלט, ותשכו. שארית יוסף ח״ג עמוד שיח].

יח על הפלאפל, שהוא אפונים [חומוס] כתושים עם תערובת פתיתי לחם לדבקו, ומטגנים אותו בשמן, יש אומרים שיש לברך עליו בורא פרי האדמה, שהאפונים עיקר ופתיתי הלחם אינם אלא לדבק, וכיון שהאפונים עיקר והשאר טפלה, מברך על העיקר. ואף על פי שהאפונים כתושים הרבה ואבדה צורתם ותוארם, מכל מקום במילתייהו קיימי כדמעיקרא, וברכתם כברכת החומוס עצמו. ויש חולקים. ולדינא, מאחר שהפלאפל יש בו תבלין ופירורי פת ומטוגן, ונשתנה טעם האפונים, וגם נשתנה שמו וצורתו, וגם נעשה על ידי בישול, ויש בו תערובת ואינו חומוס מרוסק בפני עצמו, לכן נהגו לברך שהכל. ומטעם זה נהגו לברך גם על הלדר שהכל, מפני שיש לו טעם שונה מהמשמש, ושם חדש ופנים חדשות באו לכאן. וכל שנשתנה שמו, נשתנה טעמו, והוא על ידי בישול, וכן על ידי תערובת, נהגו לברך עליו שהכל. [ואינו דומה לברכת הבמבה, שנתבאר שיש לברך עליו באדמה, דשאני התם שזורעים את סוג התירס במיוחד לצורך הבמבה, ולכן ברכתו האדמה]. [ילקו״י דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תלט. שאירית יוסף ג׳ עמוד שכד. יביע אומר ח״ז סי׳ כט, ובמילואים עמ׳ תכז, הליכות עולם ח״ב עמוד קא].

יט הגומע ביצה חיה כדי לצחצח את קולו, וכדומה, והוא נגעל ממנה ואין לו מזה שום הנאה, אין לו לברך ברכת שהכל. אבל אם נהנה ממנה כל שהוא, יכול לסמוך על האומרים שיכול לברך עליה שהכל. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תמ].

כ הגומע ביצה חיה, או שנתנו הביצה במים חמים, ועודנה רכה וגומעה כן, אין לו לברך אחריה ברכת ״בורא נפשות רבות״, כיון שדין ביצה כמשקה, והרי אין בה שיעור רביעית, ששיעור רביעית כ״ז דרהם, ושיעור ביצה י״ח דרהם, וספק ברכות להקל. ומה גם שמבואר בפוסקים, שברכת נפשות אינו אלא רשות. ולכן שב ואל תעשה עדיף, ולא יברך ברכה אחרונה כלל, אלא-אם-כן יאכל או ישתה דברים אחרים עמה, ויברך עליהם ברכה אחרונה, ותבא עליו ברכה. [ילקו״י דיני ברכות עמוד תמא. יביע אומר ח״ט סי׳ כ׳ עמ׳ כט. קול תורה אלול תשס״ג עמוד מב].

כא הלועס גומי לעיסה (מסטיק) אם יש בזה מתיקות, או טעם מינטה וכדו׳, הדבר פשוט שיש לברך שהכל, אף שאינו בולע מהמסטיק. [הנה בב״י כתב שעיקר הברכה על הנאת מעיו, אולם במסטיק יש הנאת מעיו, שבולע הרוק שמעורב בו הטעם של המסטיק. תדע, שהרי המברך על סוכריה ואחר שהרגיש טעם בחיך יכול לדבר דברים בטלים, ולחזור בו שלא להמשיך למצוץ הסוכריה, וע״כ מפני שזו הנאתו במתיקות המתערבת ברוק, ובולע הרוק. וא״כ הוא הדין במסטיק. ולא דמי למטעמת שאינה לכוונת אכילה אלא לכוונת טעימה. וראה בילקוט יוסף דיני ברכות סי׳ רד הע׳ יח. עמו׳ תמב, ועמ׳ תשסו. ובשארית יוסף ח״ג עמ׳ שסח. ובירחון קול תורה תמוז תשס״ג עמ׳ לה. ושם תשובה לדברי החולקים בדין זה. שוב יצא לאור יבי״א ח״ז, ושם סי׳ לג כתב כדברינו לברך על מסטיק. וכ״פ באגרות משה, ובבאר משה].

כב האוכל תבשיל של דגן, כגון, איטריות, דייסא, בורגול, כוסכוס, וכיו״ב, צריך לברך בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, שהיא ברכת על המחיה. ואפילו אם קבע סעודתו עליהם (שאכל כמאתים ושש עשרה גרם או יותר) אינו מברך המוציא וברכת המזון, ואף על פי שבפת הבאה בכסנין אם קובע סעודתו עליו צריך נטילת ידים וברכת המוציא וברכת המזון, זהו משום שהוא פת האפוי בתנור, אבל עיסה שנילושה על דעת לבשלה או לטגנה בלבד, אין עליה תורת לחם, אלא ברכתה בורא מיני מזונות וברכת מעין שלש. ואפילו האוכל ממנה כדי שביעה ממש לעולם אינו מברך עליה אלא בורא מיני מזונות ועל המחיה. ואם טעה וברך על תבשיל של דגן ברכת המוציא לחם מן הארץ, אפילו בדיעבד לא יצא, כיון שאין עליו צורת לחם. אולם אם ברך לאחריו ברכת המזון בדיעבד יצא, שכיון שהוא מזין ומשביע ברכת המזון פוטרתו, כשם שאם אכלו בתוך סעודתו שעל הפת, או בסוף סעודתו, אינו טעון ברכה לאחריו, שברכת המזון פוטרתו. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תשלט. שו״ת יביע אומר ח״ח סי׳ כא].

כג האוכל זלאביה שנילושה עם דבש או סוכר ומטוגנת בשמן, אף שנעשית מעיסה עבה וקשה ככל העיסות של לחם, אין לברך עליה אלא בורא מיני מזונות ולבסוף ברכת מעין שלש, שהיא ברכת על המחיה, ואפילו אם קבע סעודה, ואפילו אם אוכל כדי שביעה מברך בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה, ובדיעבד אם בירך המוציא וברכת המזון יצא. [וכמבואר לעיל עמוד שסה לגבי סופגניה]. ולכתחלה נכון שלא יקבע סעודה על סופגניות, כדי שלא להכנס במחלוקת הפוסקים. וזלאביה הנעשית בטיגון עמוק בלי סוכר, ירא שמים לא יאכל ממנה אלא בתוך הסעודה. [ילקו״י הל׳ ברכות תשס״ד עמוד תשמ. יביע אומר ח״ח סי׳ כב אות כא. ש״ע סי׳ קסח סי״ג].

כד האוכל כוסכוס ושותה מים באמצע אכילתו, צריך לברך על המים ברכת שהכל, ויש אומרים שהמנהג שלא לברך על המים, ולכן לכתחלה נכון לברך על המים קודם אכילת הכוסכוס, אם הוא צמא לשתות, ולכוין לפטור את מה שישתה באמצע אכילתו. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות במהדורת תשס״ד עמוד תשמ].

כה כבר פשט המנהג אצלינו לברך בברכה ראשונה על היין ״בורא פרי הגפן״ בסגו״ל. [ילקוט יוסף, תפלה כרך ב׳, מהדורת תשס״ד, עמוד תקצז. קול תורה תמוז תשס״ג עמוד מט, חשון תשס״ד עמוד כ׳].

כו ברכות בורא פרי העץ, פרי האדמה, פרי הגפן, יש לאומרם באות פ׳ דגושה, כמו כל בג״ד כפ״ת בראש תיבה שיש לאומרם בדגש קל. [ודלא כמי שכתב לאומרם בפ׳ רפויה]. וכן בקדיש יש לומר אות כ׳ של כרעותיה בדגש קל, כמו כל בג״ד כפ״ת. [שו״ת יביע אומר ח״ט חאו״ח סי׳ כב עמוד לא. ירחון קול תורה תשרי תשס״ד עמוד עו].

סימן רה – דין ברכת ירקות

א על הירקות שדרך אכילתם הוא בין כשהם חיים ובין כשהם מבושלים, כגון גזר, כרפס, פלפל, חסה, וכיוצא באלה, מברך עליהם בורא פרי האדמה, בין כשאוכלם כמות שהם חיים, ובין כשאוכלם כשהם מבושלים. אבל ירקות שדרך אכילתם הוא על ידי בישול, אף אם נאכלים על ידי הדחק כשהם חיים, כגון דלעת, כרובית, וכיוצא באלה, אם אוכלם כשהם חיים מברך עליהם שהכל, ואם אוכלם כשהם מבושלים, מברך עליהם בורא פרי האדמה. וירקות שדרך אכילתם הוא כשהם חיים, וטעמם טוב יותר כשהם חיים מאשר כשהם מבושלים במים, כגון מלפפון, אם אוכלם כשהם חיים מברך עליהם בורא פרי האדמה. ואם אוכלם כשהם מבושלים מברך עליהם שהכל. ואם הוא מסופק אם ירק זה טוב חי ממבושל, וכיוצא בזה, יברך בורא פרי האדמה, דכיון שבדיעבד יצא ידי חובה, ברכה מבוררת עדיפא. ואם בישלם עם בשר ומחמת הבשר נשתבח טעמם יותר מאשר כשהם חיים, מברך עליהם בורא פרי האדמה, כיון שלא בטלה חשיבותם בפני עצמם, ואינם בטלים לגבי הבשר. [שם עמ׳ תמג. הליכו״ע ב׳ עמ׳ צז].

ב והוא הדין בזה לפירות העץ שדרך לאוכלם כשהם חיים, וטעמם טוב יותר כשהם חיים מאשר כשהם מבושלים במים, שאם בישלם במים מברך עליהם שהכל נהיה בדברו, ואם בישלם עם סוכר, ומחמת הסוכר נשתנה טעמם לטובה, מברך עליהם בורא פרי העץ. [הליכות עולם חלק ב׳ עמוד צח].

ג פירות שבישלו אותם עם מים, (קומפוט) אם אוכל מהפירות, והם ניכרים לעין כל מין ומין, מברך על הפירות כל דבר כברכתו, ופוטר את המים. אבל אם שותה המים לבדם, מברך שהכל. [ילקוט יוסף, שם, עמוד תמג].

ד בישל ירקות ונימוחו כולן במרק, והמרק סמיך, מברך בורא פרי האדמה. [כשהוא שלא בתוך הסעודה]. וכן אם המרק הוא נוזלי, אך יש בתוכו כמה חתיכות של ירקות, יברך על הירקות האדמה ויפטור את המרק. [בצירוף דעת הטור שמאחר והירקות נתנו טעם במים ברכת מים אלה האדמה]. אבל אם המרק נוזלי כמו מים, ואין שם ירקות, אף שבישל את המרק עם ירקות והם נימוחו לתוכו, כיון שאינו סמיך, ואין הירקות ניכרים בתוך המרק, מברך שהכל. ואם עבר ובירך בורא פרי האדמה יצא. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות, עמוד תמד, ועמוד תשמד].

ה האוכל סאלט (שלא בתוך הסעודה) מברך על הירקות ״בורא פרי האדמה״, אף על- פי שהירקות נחתכו חתיכות קטנות. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תמן].

ו האוכל פלפל מבושל הממולא בתוכו בשר או עוף, שלא בתוך הסעודה, מברך עליו ברכת שהכל. ואם הפלפל ממולא באורז עם פירורי בשר, מברך עליו בורא מיני מזונות. אבל האוכל פלפל חמוץ הנקרא גמבה, שנכבש במים וחומץ, ואוכלו שלא בתוך הסעודה, מברך עליו בורא פרי האדמה. וכן האוכל בצל מטוגן בשמן, שהעיקר הוא הבצל והשמן בא רק להשביחו, מברך עליו בורא פרי האדמה. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות, מהדורת תשס״ד, עמוד תשמג].

ז פירות האדמה שהם טובים יותר מבושלים משהם חיים, ואוכלם כשהם חיים, אם בירך עליהם בורא פרי האדמה יצא. וכן פירות האדמה שטובים כשהם חיים יותר משהם מבושלים, ובישלם אחר כך, אף שנשתנו לגריעותא, אם בירך עליהם בורא פרי האדמה יצא. [שם עמ׳ תשמג].

ח וכן אם בירך בורא פרי האדמה על גרעיני פירות מרים שמיתק אותן על ידי האור, בדיעבד יצא. [ילקו״י שם עמוד תשמד].

סימן רו – דיני הפסק וטעות בברכות

א בירך על פירות האילן ״בורא פרי האדמה״, יצא. ואף אם הביאו לו עוד מפירות העץ, אינו מברך עליהם ״בורא פרי העץ״. אבל אם בירך על פרי האדמה ״בורא פרי העץ״, לא יצא. ואם נזכר בתוך כדי דיבור יתקן מיד ויאמר: ״בורא פרי האדמה״. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמוד תמז].

ב הילכך פרי שיש לו ספק אם יברך עליו ״בורא פרי העץ״ או ״בורא פרי האדמה״, בין שהספק מצד הדין ובין שהספק מצד המציאות, ואי אפשר לו לברר הדבר, לעולם יש לברך עליו ברכת ״בורא פרי האדמה״. ובדיעבד אם בירך עליו שהכל נהיה בדברו, יצא. ודבר שאינו מגידולי קרקע ויש לו ספק מה לברך עליו, יברך שהכל. [ילקו״י שם עמוד תמז. שאר״י ח״ג עמ׳ תמז].

ג על הכל אם אמר שהכל, יצא. ואם טעה ובירך על פרי העץ ברכת שהכל, ויש לפניו משקה שבדעתו היה לשתות ממנו, וטעה ובירך על הפרי ברכת שהכל, יצא, ולא יברך גם על השתיה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תמט].

ד מי שטעה ובירך על המים ברכה ראשונה ״בורא נפשות רבות״, יצא בדיעבד. וטוב שיהרהר ברכת שהכל בלבו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תנ].

ה כל אלו הברכות צריך שלא יפסיק בין ברכה לאכילה. ולכתחלה יש ליזהר בזה אף בשתיקה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תנ].

ו כל פרי שיש בו חשש שמא הוא מתליע, לא יאכל ממנו עד שיפתחנו ויבדקנו היטב מתולעים, ויעשה כן קודם שמברך, כדי שלא יצטרך להפסיק בין הברכה לטעימה, שלכתחלה אין להפסיק בין ברכה לעשיית הדבר אפילו בהפסק של שתיקה בעלמא. ויפתח את הפרי ויבדקנו, ושוב יסגרנו ויברך עליו. ומכל מקום אם בירך על הפרי קודם שבדק אותו אם יש בו תולעים, לא יטעם עד שיבדקנו היטב, והיינו בפרי שיש בו תולעים במיעוט המצוי, שהוא קרוב למחצה, וכמ״ש הריב״ש לגבי טריפות. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תנא].

ז המברך על כוס תה או קפה, לכתחלה יקרר אותם קודם הברכה, ולא יפסיק לקררם בין הברכה לטעימה. ובדיעבד אם בירך וקודם שטעם הפסיק כדי לקררם בפיו, אינו חוזר לברך. ואפילו אם שהה זמן שהיה יכול לברך שוב את כל הברכה, אינו חוזר לברך. [ילקו״י שם עמ׳ תנא].

ח מצוה מן המובחר שהמברך על מאכל לא ישיח בדברים בטלים עד שיבלע, שראוי להחמיר בזה לכתחלה. ומיהו אם בירך, והתחיל ללעוס, והחיך נהנה, ועדיין לא בלע ודיבר דברים בטלים, אינו חוזר לברך, שעיקר הברכה אינה על הבליעה, אלא על תחלת האכילה, והלעיסה היא תחלת האכילה, כל שהחיך נהנה. ולכן מה שרבים נוהגים שמברכים שהכל על הסוכריה, ואחר שהחיך נהנה ממנו מעט, מתחילים לדבר, וכן במסטיק, אין בזה איסור הפסק. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תנב, ומדין הסוכריה ראיה שיש לברך על מסטיק].

ט מי שבירך על איזה מאכל ברכת הנהנין, ובעודו לועס קודם שיבלע, שמע קדיש או קדושה, עונה עמהם. ואינו חשיב הפסק. כל שהחיך נהנה. וכן אם נתן סוכריה לתוך פיו, או מסטיק, והחיך נהנה, פוסק ועונה לכתחלה. אולם אם בירך ולועס את המאכל, והוא קרוב לבית הבליעה, באופן שקשה לו לענות, די שיהרהר אמן בלבו, ויקשיב וישמע את הקדיש והקדושה, ויהיה שומע כעונה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תנב].

י המברך על מאכל, וטרם שהכניס המאכל לפיו שמע ברכה מחבירו, אף שזו אותה ברכה שהוא בירך, אינו עונה אמן. וכן אין להפסיק לעניית אמן בין כל ברכה לעשיית הדבר, או להנאה. ובדיעבד אם ענה אמן על ברכת חבירו בין הברכה לטעימה, אינו חוזר ומברך שנית, אבל אם הפסיק בתיבה אחרת [לא אמן] הוי הפסק אפילו בתיבה. [מאירי]. אבל אם פסק וענה אמן באמצע ברכתו, חוזר ומברך שנית, דהוי כמוסיף שבח. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד תנג].

יא מנהגינו שהמברך אחר המילה טועם מהכוס מיד בסיום ברכת כורת הברית, קודם שאומר אלוקינו ואלוקי אבותינו קיים את הילד הזה לאביו ולאמו וכו׳. כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לטעימה. והנוהגים לטעום מן הכוס רק אחר בקשת רחמים זו, אינם עושים כהוגן, שיש לחוש בזה להפסק בין ברכת הגפן לטעימה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תנג].

יב בכל הברכות לכתחלה צריך להשמיע לאזניו, ואם לא השמיע לאזניו, כל שביטא בשפתיו יצא. ואם הרהר ברכה ראשונה בלבו, יהרהר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ויחזור לברך בביטוי שפתים. אבל אם הרהר ברכת אשר יצר בלבו, או ברכה מעין שלש, וברכת בורא נפשות, וכן ברכות השחר וברכות התורה וברכת המזון, יצא, ואינו חוזר לברך. [שם עמוד תנט].

יג מי שאינו יודע לברך בעברית, יכול לברך בכל לשון שיודע. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד תס].

יד לא יברך כשהוא לא מלובש [ערום], עד שיכסה את ערותו. ואפילו אם אינו רואה את הערוה, אם לבו רואה את הערוה אסור לו לברך. אולם האוכלים בחוף הים רשאים לברך לפניהם ולאחריהם. אך אין לברך בראש מגולה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תס].

טו כל דבר שמברך עליו לאוכלו או להריח בו, צריך לאוחזו בימינו, כשהוא מברך. ונכון להחמיר לאוחזו בידו ממש, ולא על-ידי כפפות. ובימי הקור יש להקל בזה. [ילקו״י שם, עמ׳ תס].

טז אין מברכים לא על האוכל ולא על המשקה עד שיביאוהו לפניו. [ילקוט יוסף, שם, עמוד תסא].

יז נטל בידו פרי לאוכלו, ובירך עליו, ונפל מידו ונאבד, או נמאס, והביאו לו פרי אחר, צריך לחזור ולברך. אף אם הפרי היה לפניו בעת שבירך בתחלה. ולכן אם בירך על כוס משקה, והחליפוהו בכוס אחר עם משקה, או שנפל הכוס מידו ונשפך, והביאו לו מיד כוס אחר, חוזר ומברך. ואם היה לפניו, יברך אם לא היה בדעתו לשתות ממנו. [ילקו״י ברכות עמוד תסא, ועמ׳ תשמה].

יח אם הביאו לפניו כוס תה, ובירך עליו שהכל, וטעם ממנו וראה שאין בו סוכר, ואינו יכול לשתותו מחמת המרירות, ונתנו לתוך הכוס סוכר, יש להסתפק אם צריך לחזור ולברך שהכל, באופן שאינו יכול כלל לשתות מתה זה. ומכל מקום אם הוא פעמים שותה תה בלי סוכר, לכולי עלמא אף שעתה נותן בו סוכר, אינו חוזר לברך. ואם טרם שטעם מהתה החליפו לו הכוס והביאו לפניו כוס תה אחר עם סוכר, חוזר ומברך. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תסב].

יט מי שבירך על מאכל ולאחר שבירך נמאס המאכל בעיניו, או שנפל לארץ למקום מלוכלך, יש אומרים שמאחר ואיסור בל תשקצו באכילת דבר מאוס הוא איסור מדרבנן בעלמא, ואילו איסור ברכה לבטלה לדעת מרן הוא איסור מן התורה, לכן יש לטעום מעט, כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה

לגמרי. וכל שכן אם נמאס בעיניו במעט. וכל זה הוא ממדת חסידות, ולאו מדינא, שהעיקר להלכה שאין צריך להכריח את עצמו ולאכול מאכל שנמאס בעיניו, ואין הברכה ברכה לבטלה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תסב].

כ מי שבירך על מאכל, ולפני הטעימה נתברר שהמאכל הוא מאכל איסור, אין לו לטעום. אבל אם שכח ובירך על מאכל קודם שחרית, או בימי תעניות צבור, או קודם ההבדלה והקידוש, או בתוך שש שעות לאכילת בשר, יטעם מעט שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. [ילקו״י שם עמ׳ תסג].

כא העומד לפני המעיין, מותר לו לברך על המים, אף-על-פי שהמים ששותה לא היו לפניו כשבירך, מפני שלכך נתכוין מתחלה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תסד].

כב האוכל פירות, לכתחלה נכון לכוין בדעתו בעת הברכה על כל הפירות שיביאו לפניו אחר כך, אפילו מינים אחרים שברכתם שוה עם מין זה שמברך. ואם כיון כך כשבירך על פירות שלפניו והביאו לו יותר מאותו מין, אין צריך לברך. ואם לא כיון כן, אם קבע לאכילת הפירות, וסילק דעתו מלאכול עוד, [וכגון שאמר בואו ונברך וכדו׳], דעת הפרי מגדים (סי׳ קעט מש״ז סק״ב) שאם רוצה לאכול עוד רשאי לאכול בלי ברכה ראשונה, דבפירות וכדו׳ לא מהני סילוק. ואם לא קבע על הפירות, אלא אחר שאכל מהם נמלך מלאכול עוד, דעת המגן אברהם (סי׳ רו סק״ז) שצריך לברך. ולדינא ספק ברכות להקל. וכן אם בירך על הפירות בסתם, שלא חשב לאכול עוד, [וגם לא חשב שלא לאכול], ואכל מהם, ואחר כך הביאו לו עוד מאותו מין, או מפרי אחר שברכתו גם כן בורא פרי העץ, ועדיין מונחים לפניו מהפירות הראשונים שבירך עליהם, יש אומרים שצריך לחזור ולברך, דאין קביעות לפירות, ויש אומרים שאין צריך לברך. וספק ברכות להקל. וגם אם אין מונחים לפניו מהפירות הראשונים, ואחר כך הביאו לו מאותו מין, אף שדעת המגן אברהם דצריך לברך, דעת הלבוש שאין צריך לחזור ולברך. וספק ברכות להקל. ולכתחלה טוב ליזהר לכוין דעתו על כל מה שיביאו לו. וכל זה באדם בביתו, אבל אורח אצל בעל הבית, סומך על דעתו, ואינו מברך על הפירות הנוספים שהביאו לפניו. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד תסד, ועמוד תשמו. הליכות עולם ח״ב עמ׳ פז]. ואפילו אם בירך על מין אחד, והביאו לפניו אחר כך ממין אחר שברכתו שוה לברכת הראשון, כגון שהיה אוכל מפרי אחד שברכתו העץ, ואחר כך הביאו לפניו פרי אחר שגם כן ברכתו העץ, אינו מברך על המין השני. ואפילו במאכל ומשקה שברכתם שוה, כגון שהיה אוכל דגים והביאו לפניו שכר, אינו מברך על המשקה, והוא הדין אם היה שותה שכר והביאו לפניו דגים, אינו מברך על הדגים שספק ברכות להקל.

כג במה דברים אמורים שאם בירך על מין אחד, והביאו לפניו מין אחר שברכתו שוה לברכת הראשון, שאינו מברך על המין השני, כשאין המין השני חשוב יותר מן הראשון, אבל אם המין השני חשוב יותר מן הראשון, החוזר לברך על המין השני לא הפסיד. ואם כיוון בדעתו כשבירך על הראשון לפטור גם את השני, אינו חוזר ומברך על השני.

כד ולענין ברכה אחרונה, אם אכל ושתה מאכלים ומשקאות שברכתם בורא נפשות רבות, וכשבירך בורא נפשות רבות לא היתה דעתו אלא על המשקה, יצא בדיעבד, ואינו חוזר ומברך. ואפילו לא כיון לפטור את המאכל מחמת שחשב שברכתו האחרונה היא ברכה אחרת, וכגון ששתה מים ואכל אורז, וחשב שברכה אחרונה על האורז היא על המחיה, ובירך בורא נפשות רבות בכוונה לפטור את המים בלבד, אינו חוזר ומברך בורא נפשות רבות על האורז. [הליכות עולם חלק ב׳ עמוד פט].

כה טעה ובירך על הפת בורא פרי העץ, לא יצא. ואם בירך בורא פרי האדמה דעת הריטב״א שלא יצא ידי חובה, ויש אומרים שיצא, וכן אם בירך על הפת בורא מיני מזונות, יצא. ואף על פי שיש חולקים בדבר, כלל גדול בידינו ספק ברכות להקל. [ילקו״י שם עמו׳ תסה. הליכו״ע ב׳ עמו׳ צב].

כו טעה ובירך על היין בורא פרי העץ, או בורא פרי האדמה, או בורא מיני מזונות, יצא. ומי שטעה ובירך על עוגה ברכת המוציא, יצא ידי חובה. [אך בעוגה שברכתה לכל הדיעות בורא מיני מזונות, צריך עיון אם יצא כשבירך עליה המוציא]. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמו׳ תסז].

כז טעה ובירך בורא מיני מזונות על שאר מיני מאכל יצא, שבלשון תורה הכל נקרא מזון. ואף על פי שיש חולקים בדבר, כלל גדול בידינו ספק ברכות להקל, ואפילו אם בירך בורא מיני מזונות על מיץ תפוזים וכיו״ב, יצא ידי חובה בדיעבד. אבל אם בירך מזונות על מים או מלח, לא יצא. ויאמר ברוך שם כבוד וגו׳, ויברך עליהם שנית. [ילקו״י שם עמו׳ תסז. הליכו״ע ב׳ עמוד צב].

כח מי שקבע עצמו לאכול בשר ודגים ושאר משקאות, וסמוך לאכילתו בירך על היין בורא פרי הגפן, אף שפוטר את שאר המשקים ואינו מברך עליהם שהכל, מכל מקום צריך לברך על הבשר והדגים שהכל. שאין ברכת הגפן פוטרת אלא שאר משקים, ולא כל ברכת שהכל. ואם טעה ובירך שהכל על שאר משקים, פטר את הדגים, אף על פי שברכתו היתה על שאר משקים. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תסח, ועמוד תשמט].

סימן רז – דין ברכה אחרונה

א על פירות האילן, חוץ מחמשת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, וכן על פירות האדמה וירקות, וכל דבר שאין גידולו מן הארץ, אם אכל מהם שיעור כזית (כ-27 גרם) בכדי אכילת פרס, [שהוא כ-7.5 דקות], מברך עליהם ברכה אחרונה ברכת בורא נפשות רבות. וכן אם שתה רביעית בבת אחת ממים

או משאר משקים, [חוץ מן היין], מברך ברכה אחרונה בורא נפשות רבות, ואם שהה מתחילת השתיה עד סוף השתיה יותר משיעור שתיית רביעית בבת אחת, אין מצטרפים לברך ברכה אחרונה. וכן אם שתה מים או שאר משקין כשיעור כזית, לא יברך ברכה אחרונה, וכיון שהדבר שנוי במחלוקת הפוסקים, לכתחלה יזהר שלא לשתות כשיעור כזית, אלא פחות מכזית, או שיעור רביעית. ואם אכל כזית מפירות העץ [שלא משבעת המינים], וכזית מפירות האדמה, או כזית מגבינה, ושתה רביעית מים, מברך לאחר כולם ברכה אחת. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תסט].

ב בכל אכילה שהאדם אוכל אינו מברך ברכה אחרונה אלא אם כן אכל כזית בכדי אכילת פרס. אבל אם אכל כזית ביותר מכדי אכילת פרס, אינו מברך ברכה אחרונה כלל. וכן באכילה של מצוה, כגון אכילת מצה ומרור וכיוצא, צריך לדקדק לאכול כזית בכדי אכילת פרס. ושיעור זה הוא כשבע דקות וחצי. וטוב להחמיר בדברים שהם מן התורה לאכול כזית בארבע דקות.

ג בברכת נפשות חותם "ברוך חי העולמים" בלי שם ומלכות. והמנהג לחתום "חי" העולמים, בפת"ח. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תע].

ד אכל תפוח עץ, או שאר פירות העץ שאינם משבעת המינים, וטעה ובירך לאחריהם על העץ ועל פרי העץ, יצא ידי חובה בדיעבד, ולא יברך בורא נפשות. [ילקוט יוסף ברכות עמ' תעא].

ה השותה משקה ושתה רביעית בתוך כדי שיעור שבני אדם שותים רביעית, מברך ברכה אחרונה. ואם שתה מעט וחזר שתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה שניה כשיעור שתיית רביעית, מצטרפות השתיות זו לזו, ומברך לאחריהן ברכה אחרונה. ואם שהה יותר מכדי שיעור שתיית רביעית, אינו מברך ברכה אחרונה. [הליכות עולם ח"ב עמו' קכה].

ו השותה כוס תה או קפה בעודם חמים, אינו מברך אחר השתיה ברכת בורא נפשות רבות, הואיל והוא שותה את התה והקפה לאט לאט ושוהה בינתיים יותר משיעור כדי שתיית רביעית בבת אחת. וכן מנהגינו. ואף שיש סוברים שכל שאינו שוהה בשתייתו יותר מכדי אכילת פרס, ושתה רביעית מהמשקה, צריך לברך נפשות, וכן נוהגים כמה מאחינו האשכנזים, מכל מקום אנו נוהגים שלא לברך, ואין לשנות מן המנהג, דספק ברכות להקל. אולם השומע מחבירו [אשכנזי] שמברך בורא נפשות אחר הקפה והתה חמים, לאחר ששתה אותם בתוך כדי אכילת פרס, עונה אחריו אמן. [אחר שיש כאן ספק ספיקא, שמא כדעת הראב"ד הסובר שמברכים נפשות כששתה בתוך שיעור כדי אכילת פרס, ושמא בדבר שדרכו לשתותו לאט לכולי עלמא מברכים נפשות. ואף דלא מהני ספק ספיקא לגבי הברכה, לגבי עניית אמן מועיל הספק ספיקא]. ואם ירצה להרהר אמן בלבו, רשאי לעשות כן. והנוהגים לברך נפשות אחר הקפה שהצטנן קצת ושתה ממנו רביעית בבת אחת, יש להם על מה שיסמוכו, אך הבא לשאול מורים לו שלא יברך ברכה אחרונה גם בזה, כיון שאין דרך בני אדם לשתות הקפה בבת אחת כשהוא צונן. והשותהו בבת אחת בטלה דעתו אצל כל אדם. ואם אינו צמא, לא יברך על מים וישתה רביעית, כדי לפטור הקפה והתה מברכה אחרונה. אולם לענין תה שמניחו עד שיצטנן קצת ושותה רביעית בבת אחת, יברך עליו ברכה אחרונה בורא נפשות רבות, אף לכתחלה. ועונים אחריו אמן. [ילקו"י ברכות עמ' תעג].

ז השותה מרק חם על ידי כף, שלא בתוך הסעודה, אינו מברך לאחריו "בורא נפשות רבות", וכמו שנתבאר בדין התה והקפה. ומכל מקום השותה מרק בכוס אחר שנצטנן מעט, ושתה ממנו רביעית בבת אחת, יברך בורא נפשות. [הליכות עולם חלק ב' עמוד קכז].

ח והוא הדין למי שאוכל גלידה קרה על ידי כפית, או שמלקק גלידה המונחת בגביע, שאין לו לברך ברכה אחרונה, הואיל ושוהה בה יותר משיעור שתיית רביעית בבת אחת. אבל השותה מים קרים, או סודה קרה, ושתה רביעית בבת אחת, צריך לברך בורא נפשות אחר השתייה. אבל אם המשקה היה קר ביותר, או שיש בו חתיכות קרח, ושהה בשתייתו, אינו מברך אחריו בורא נפשות, וכדין התה והקפה. והמנער "לבן" או "אשל""גיל" "פרילי""פריגוט" ושותה רביעית בבת אחת, מברך אחריו נפשות. [ילקו"י שם עמוד תעה].

ט השותה יי"ש [ערק או קונייאק] רביעית בבת אחת, יש אומרים שבמקומות שאין רגילים לשתות יי"ש רביעית בבת אחת, אין לברך ברכה אחרונה, שבטלה דעתו אצל כל אדם. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תעה].

י המוצץ מיץ שבפירות, בשיעור רביעית, במציצה שאין בה לעיסה, מברך עליו שהכל, ואינו מברך ברכה אחרונה, משום שדינו כמשקה, דבעינן שישתה רביעית בבת אחת. ואי אפשר שימצוץ ולא ישהה יותר מכדי שיעור שתיית רביעית. וכן הדין במוצץ שאר מיני משקין על ידי קש העשוי מפלאסטיק המצוי בזמנינו, שאינו מברך ברכה אחרונה. ואם מוצץ את המיץ שבתפוז או הענב על ידי לעיסה בשיניו, ואחר כך זורק את התפוז או את הענב, מברך בורא פרי העץ. ואם אכל כזית מברך נפשות אחר התפוז, ומעין שלש אחר הענבים, שדינו כאוכלים. והוא שיאכל שיעור כזית בכדי אכילת פרס. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תעה].

יא מי שאכל פרי שיעור כזית שנתחייב לברך ברכה אחרונה "בורא נפשות רבות", ובטרם שבירך הוצרך להטיל מימיו ונתחייב בברכת אשר יצר, יקדים לברך ברכת אשר יצר, ואחר כך יברך בורא נפשות. ואפילו אם הטיל מימיו ושכח לברך אשר יצר מיד, ואכל ושתה שיעור שנתחייב בברכה אחרונה, אף שעשה מעשה באמצע, יברך קודם אשר יצר ואחר כך בורא נפשות. אבל אם אירע כן באמצע סעודתו, יברך ברכת המזון תחלה, ואחר כך יברך ברכת

אשר יצר. ומכל מקום אם חושש שמא ישכח לברך ברכת אשר יצר אחר ברכת המזון, יקדים ברכת אשר יצר לברכת המזון. והאוכל עוגה ואחר כך הוצרך לנקביו, יברך מעין שלש תחלה, שלדעת רוב הפוסקים היא מן התורה, ואחר כך יברך אשר יצר. [ואף שבילקוט יוסף ובשארית יוסף נתבאר להקדים אשר יצר למעין שלש, העיקר לדינא כמו שנתבאר כאן, ומשנה אחרונה עיקר. וראה בילקו״י ברכות עמו׳ תעז. ובילקו״י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד תקכג].

יב האוכל בוסר ענבים [שלא הגיע לכפול הלבן], כשיעור ברכה אחרונה, אין לו לברך אחריו נפשות. ואפילו אם בישלו ונעשה ראוי לאכילה על ידי הבישול. ולכן לכתחלה יש להזהר שלא לאכול בוסר כשיעור כזית. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תעז].

יג האוכל שוקולד ואינו לועס אותה בשניו, אלא מוצץ וממחה אותו בפיו, אין לדונו כאוכל, כיון שלא לעס אותה בשניו, ולכן אפילו אם אכל כזית בתוך כדי אכילת פרס, אינו מברך ברכה אחרונה. ורק אם לעס אותו בשיניו ואכל כזית בתוך כדי אכילת פרס, מברך ברכה אחרונה. אך האוכל גלידה אפילו כשיעור רביעית בתוך כדי אכילת פרס, אינו מברך ברכה אחרונה. [שארית יוסף ח״ג עמוד שמט. ילקוט יוסף על הלכות ברכות מהדורת תשס״ד, עמוד תשנ״ב].

יד השותה יין פחות משיעור ברכה אחרונה, ושתה אחר כך משקאות קלים, אף על פי שאינו מברך עליהם ברכת שהכל, שהרי יין פוטר מברכה ראשונה כל המשקים, מכל מקום אם שתה משאר משקים כשיעור ברכה אחרונה, מברך עליהם בורא נפשות. [ילקו״י ברכות עמוד תקל ד״ה והנה. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שמח].

טו ביאור ברכת בורא נפשות רבות לפי פשוטו, היינו שהקדוש ברוך הוא בורא נפשות רבות וחסרונן, כגון לחם ומים שאי אפשר בלעדיהם, ועל כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי, היינו דברים שאף אם לא בראם יכולים להתקיים בלעדיהם, ויש לומר: וחסרונן, ואין לומר ״וחסרונם״. [הליכות עולם ח״ב עמוד קכ].

סימן רח – דין ברכה מעין שלש

א על פירות שבעת המינים [זיתים, תמרים, ענבים. תאנים, ורימונים], אם אכל מהם שיעור כזית, מברך לאחריהם ״על העץ ועל פרי העץ״. ועל פת הבאה בכיסנין מברך ״על המחיה״. וכן השותה יין שיעור רביעית בבת אחת, מברך על הגפן. אבל אם שתה פחות מרביעית, ושתה כשיעור כזית, הדבר ספק אם חייב בברכה אחרונה, ולכן לא יברך ברכה אחרונה כלל. דספק ברכות להקל. ולכתחלה טוב להזהר שישתה פחות מכזית, דבזה לכולי עלמא אינו מברך ברכה אחרונה, או שישתה רביעית בבת אחת, שבזה בודאי חייב בברכה אחרונה. [ילקו״י על הלכות ברכות עמוד תעח. הליכות עולם חלק ב׳ עמוד כז].

ב אם נסתפק אם בירך מעין שלש או לא, אינו חוזר לברך, דאף שרבים מהפוסקים הראשונים סוברים דגם ברכת מעין שלש היא מן התורה, ולדבריהם בספק בירך צריך לחזור ולברך, מכל מקום דעת מרן השלחן ערוך [סימן רט ס״ג] לחוש להסוברים דברכה מעין שלש היא מדרבנן, וספק דרבנן לקולא. ומכל מקום נכון שיאכל עוד כזית מהעוגה, או מפירות שבעת המינים, כדי שיוכל לברך מעין שלש. וברכה ראשונה, יהרהר בלבו. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות, עמוד תעח].

ג מי שאכל מפירות שבעת המינים, ואינו יודע לברך לאחריהם ברכה מעין שלש, לא יברך ברכת ״בורא נפשות״, אלא עדיף שלא יברך ברכה אחרונה כלל, שאין ברכת בורא נפשות כברכת שהכל הפוטרת את הכל, ואינה פוטרת את הכל, ושב ואל תעשה עדיף. וכן פרי שיש ספק אם ברכתו האחרונה היא בורא נפשות רבות, או ברכה מעין שלש, אין לברך מספק בורא נפשות רבות, מפני שדעת רבים מהפוסקים שאין ברכת בורא נפשות רבות פוטרת ברכת מעין שלש, ולא יברך כלל, דספק ברכות להקל. ולפיכך החרד לדבר ה׳ ישנן בעל פה את הברכות כולן, שיהיו שגורות על פיו, ויברך על כל מין כברכתו. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תעח].

ד האוכל מפירות שבעת המינים כשיעור, וטעה ובירך בורא נפשות במקום מעין שלש, בדיעבד לא יחזור לברך ברכה מעין שלש, דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמו׳ תעט. וכן דעת הגנת ורדים, פמ״ג, ערך השלחן, פתח הדביר, בירך את אברהם, זכור לאברהם, ארץ צבי, פעולת צדיק, שדי חמד, כף החיים, יבי״א ח״ב או״ח סי׳ יב סק״ז. וזה דלא כמי שכתב שאף בדיעבד לא יצא].

ה האוכל חצי כזית פירות שבעת המינים, וחצי כזית מפירות שלא משבעת המינים, כגון תפוח, פרי הדר, וכדומה, אינו מברך לבסוף ברכת נפשות. וגם לא ברכת על העץ ועל פרי העץ. [שו״ת יביע אומר ח״י סימן יט אות ו׳]. אבל האוכל חצי כזית מפירות הדר הנז׳, וחצי כזית מבשר ודגים, או או פרי האדמה, יברך אחריהם ברכה אחרונה בורא נפשות. והאוכל חצי כזית תאנים, וחצי כזית תמרים, או צימוקים, או רימונים, או זיתים, מברך באחרונה על העץ ועל פרי העץ. [ילקוט יוסף דיני ברכות עמוד תעט].

ו האוכל חצי כזית פת, וחצי כזית מפת הבאה בכיסנין (עוגה), אינו יכול לצרפם לכזית ולברך עליהם לכתחלה מעין שלש, דיש לחוש לדעת הפוסקים הסוברים דברכה מעין שלש אינה פוטרת במקום ברכת המזון, והואיל ולא אכל כזית מהעוגה, אין הפת מצטרף לברך ברכה זו. וספק ברכות להקל. ולפיכך לכתחלה לא יאכל כנז׳, כדי שלא יכנס במחלוקת הפוסקים. ובדיעבד שאכל כן, אם יוכל ישלים עוד חצי כזית מהפת, ויברך ברכת המזון, או

ישלים חצי כזית מהעוגה, ויברך ברכת על המחיה. [והוא שיהיה בתוך שיעור של אכילת פרס]. ואם אין לו אפשרות להשלים לכזית, לא יברך ברכה אחרונה כלל. והוא הדין בזה במי שאכל עוגה שיעור חצי כזית, ואורז שיעור חצי כזית, שאינם מצטרפים לברך בורא נפשות. אבל אם אכל חצי כזית תפוח עץ וחצי כזית תפוז או שאר פרי העץ, או שיעור חצי כזית אבטיח וחצי כזית מילון, וכל כיו"ב, מצטרף לברך לאחריו נפשות. [ילקו"י על הל' ברכות עמ' תפא].

ז מי שאכל פירות העץ משבעת המינים, ואכל גם פרי האדמה, יקדים לברך תחלה ברכת בורא נפשות, ואחר כך יברך ברכת על העץ ועל פרי העץ. ואם טעה ובירך בתחלה על העץ ועל פרי העץ, כיון שאמר "ועל תנובת השדה", פטר בברכה זו כל מה שאכל מדבר שגדל בקרקע, ואף על פי שלא נתכוין לפטור את פירות האדמה שאכל, [וגם הרי דרכו לברך עליהם נפשות, והוי כמי שכיוון להדיא שלא לפטור], מכל מקום כיון שיש אומרים דאף בלא כוונה פטר את פירות האדמה, ספק ברכות להקל. [ירחון קול תורה אלול תשס"ג עמוד נ'. ואף שבילקו"י ח"ג מהדו"ק נתבאר לא כך בשם מרן האמו"ר שליט"א, הנה בהליכות עולם חזר לכתוב בד"ז והעלה כמבואר כאן, ומשנה אחרונה עיקר]. ויש נוהגים לאכול ראשון ראשון ולברך עליו תחלה, דהיינו שאוכלים תחלה פירות שבעת המינים ומברכים אחריהם ברכה מעין שלש, ואחר כך אוכלים פירות האדמה ומברכים עליהם תחלה וסוף. והשותה רביעית מים בבת אחת, וגם אכל מפירות שבעת המינים, או עוגה, יקדים לברך על העץ או על המחיה, ואחר כך יברך בורא נפשות. וכן הדין אם אכל בשר או גבינה וכיו"ב. ואם הקדים ובירך על המחיה או על העץ, יברך בורא נפשות. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תפב].

ח דגן חי או עשוי קליות או שלוק, והגרעינין שלמים, מברך עליהם בתחלה בורא פרי האדמה.

ט על "שלוה" יש ספק לענין ברכה אחרונה, וכן בדגן חי הנד', לפיכך נכון שלא לאכול מהם כשיעור ברכה אחרונה בתוך כדי אכילת פרס, אלא פחות מכשיעור [וטוב שיהיה פחות מ-18 גרם], או בתוך הסעודה, שאז ברכת המזון פוטרתם. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמו' תפב].

י הכוסס את האורז, מברך בתחלה בורא פרי האדמה, וכן אם אוכל פרכיות אורז מברך בורא פרי האדמה. ואם אוכל אורז מבושל, מברך בורא מיני מזונות, ולדידן לא שנא אם גרגירי האורז נפרדים זה מזה, או שהאורז מדובק כעיסה, שבכל אופן מברכים עליו בתחלה בורא מיני מזונות, ולבסוף בורא נפשות רבות. [סימן לדבר: אמ"ן ראשי תיבות: אורז, מזונות, נפשות]. והאוכל אורז מבושל, או כל תבשיל אחר העשוי מחמשת מיני דגן, שלא בתוך הסעודה, ושותה רביעית מים באמצע אכילתו, צריך לברך על המים בתחלה שהכל. אבל אם המאכל עמד בגרונו ושותה מים להעביר המאכל, אינו מברך על המים. [ילקו"י ברכות עמו' תפג].

יא הקובע סעודה של עוגה, דהיינו שאוכל 216 גרם מהעוגה, ושותה מים באמצע אכילתו, אינו מברך, שדינו כמי שבתוך הסעודה שאינו מברך על השתיה. [ילקו"י שם עמו' תפה].

יב מי ששתה יותר מכזית יין, ופחות מרביעית, ושתה רביעית מים, יברך לבסוף בורא נפשות רבות בלבד. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תפה].

יג האוכל אורז כשיעור, וגם עוגה כשיעור, יברך על המחיה, ויכוין לפטור את האורז. [ולא יברך נפשות על האורז]. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תפה].

יד העושים אורז מחוי, שהאורז שבתוך המרק נתמעך וכמעט אין האורז נרגש, מברך על המרק שהכל, ולבסוף לא יברך כלום, כמבואר לעיל לענין מרק. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד תפט].

טו מי שאכל אורז וטעה ובירך ברכה אחרונה על המחיה או ברכת המזון, בדיעבד יצא ידי חובה. וכן האוכל איטריות כשיעור, וטעה ובירך ברכת המזון במקום על המחיה, יצא. [וכמבואר לעיל]. וכן אם אכל כזית תמרים, או שתה רביעית יין, וטעה ובירך על המחיה או ברכת המזון, יצא. [ילקו"י הל' ברכות עמ' תפט, ובמהדורת תשס"ד עמ' תשנב. שארית יוסף ח"ג עמ' שמח].

טז והוא הדין במי שאכל שיעור כזית מפת הבאה בכיסנין [עוגה], וטעה ובירך לאחריה ברכת המזון, יצא. וכן מי שאכל דייסא וטעה ובירך לאחריה ברכת המזון, יצא ידי חובה. [ילקוט יוסף ח"ג על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד תצא].

יז אם עירב בקמח הרבה דבש בשיעור יותר מהקמח, עם מינים אחרים, אם יש בתערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס, וגם אכל כשיעור כדי אכילת פרס, ואוכל כל כך מן התערובת עד שמשער בעצמו שבודאי אוכל כזית דגן, מברך "בורא מיני מזונות" ומעין שלש. אבל אם לא היה בתערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס, אינו מברך ברכה אחרונה כלל, דספק ברכות להקל. וקרם או מילוי של אגוזים שבתוך העוגה, אינם מצטרפים לשיעור כזית. ועל רחת חלקום העשוי מעמילן של תירס וסוכר, ברכתו הראשונה היא שהכל. ואם אכל כזית מברך נפשות. ואם נעשה מעמילן של חטה, מברך בורא מיני מזונות. ואם אכל תוך כדי אכילת פרס את כל שיעור ג' הביצים של תערובת העמילן, מברך גם ברכה אחרונה, אם יש רק כזית קמח בכל התערובת. ואם יש יותר מכזית קמח, הכל לפי השיעור. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תצא, ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תשלו].

יח עירב קמח דוחן ושאר מיני קטניות עם קמח של חמשת מיני דגן, ולא היה באותו קמח שיעור של כזית דגן בכדי אכילת פרס, ובשלו בקדרה, אף שברכתו הראשונה היא בורא מיני מזונות, מכל מקום לבסוף אינו מברך כלל, לא ברכה מעין שלש, ולא בורא נפשות רבות, דספק ברכות להקל.

ולכתחלה לא יאכלנו אלא בתוך הסעודה, שאז ברכת המזון פוטרת. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תצב].

יט אם הדבר ברור שהדגן בא מארץ ישראל צריך לומר בחתימת ברכת מעין שלש "ונודה לך על הארץ ועל מחיתה, ברוך אתה ה' על הארץ ועל מחיתה". וכן על היין שנעשה בארץ ישראל מן הענבים שבכרמים של ארץ ישראל, צריך לחתום ועל פרי גפנה, בין כששותים אותו בארץ ישראל, ובין כששותים אותו בחוץ לארץ. וכן בפירות העץ אם גדלו בארץ ישראל אומר ועל פירותיה, ואם גדלו בחוץ לארץ אומר ועל הפירות. אבל בברכת המזון החתימה על הארץ ועל המזון אין לשנותה כלל. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמ' תצב, ועמוד תשמט].

כ אין לשנות במטבע הברכה לומר הגפן בניקוד קמ"ץ תחת הגימ"ל. אלא יש לומר הגפן בניקוד סגו"ל, כמנהגינו. [ילקו"י על הלכות ברכות עמוד תצג. ילקו"י תפלה כרך ב' קונטרס הנוסחאות].

כא מי ששתה יין כשיעור, ובירך בטעות על המחיה במקום על הגפן, יצא ידי חובה. [ילקוט יוסף הלכות ברכות מהדורת תשס"ד, עמוד תשנ. שארית יוסף ח"ג עמוד שמה].

כב אם אכל עוגה כשיעור, וגם מפירות שבעת המינים כשיעור, וגם שתה רביעית יין, כולל הכל בברכה אחת, ויאמר: על המחיה ועל הכלכלה, ועל הגפן ועל פרי הגפן, ועל העץ ועל פרי העץ, וחותם: על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות. [ילקו"י ברכות עמוד תצו].

כג אם אכל עוגה כשיעור, וגם שתה רביעית יין, ובירך על המחיה, ושכח לכלול על הגפן בברכה מעין שלש, יש אומרים שאינו צריך לחזור ולברך על הגפן, שהרי בלאו הכי הטועה ומברך על המחיה במקום על הגפן יצא ידי חובה. ולדעת מרן החיד"א צריך לחזור ולברך על הגפן ברכה בפני עצמה, ואינו יוצא ידי חובה בברכת על המחיה, שהרי נתכוין בברכה זו על העוגה בלבד. ואף על פי שברכה אחרונה אינה צריכה כוונה, ומטעם זה האוכל אורז ושותה מים ובירך נפשות כדי לפטור את המים בלבד, אינו חוזר לברך נפשות על האורז, זה דוקא כשהברכה שווה, אבל בשני סוגי ברכות, כמו על המחיה ועל העץ, גם ברכה אחרונה צריכה כוונה. [ילקו"י הל' ברכות עמו' תצו, ובמהדו' תשס"ד גם בעמו' תשנ, שאר"י ח"ג עמוד תצו].

כד מי שאכל עוגה כשיעור, וגם אכל מפירות שבעת המינים כשיעור, וחבירו אכל מפירות אלו ספק שיעור המחייב ברכה אחרונה, ורוצה לצאת ידי חובה בשמיעת הברכה מחבירו, יוצא ידי חובה, אף על פי שחבירו כולל בברכתו גם על המחיה. וכן אם חבירו אכל ספק שיעור מהעוגה, שיכול לצאת ידי חובה בשמיעת הברכה מחבירו, למרות שמוסיף בה גם על הפירות. [ילקוט יוסף, ח"ג על הלכות ברהמ"ז וברכות עמוד תצו. מרן החיד"א. ורב ברכות].

כה בשבת ובמועדים ובראשי חודשים מזכירין בברכה מעין שלש מעין המאורע. ואם שכח מלהזכיר, אם לא אמר שם ה' בסיום הברכה, חוזר לומר הזכרת מעין המאורע, וימשיך כי אתה טוב וכו' וחותם. אבל אם הזכיר שם ה', חותם כדרכו ואינו חוזר. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד תצד].

כו אין להזכיר מעין המאורע בחנוכה ופורים בברכה מעין שלש. ובדיעבד אם עבר והזכיר בה מעין המאורע לפני החתימה, אינו חוזר לברך. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תצה].

כז מי ששינה בטעות בנוסח ברכה מעין שלש, והוסיף בה "ברית ותורה", אף ששינה מנוסח הברכה המתוקנת, לא חשיב כמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, ובדיעבד אין לחוש לזה. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, עמוד תק].

כח בחתימת הברכה צריך לומר: על הארץ ועל המחיה. ואין להוסיף "ועל הכלכלה" כפי שמודפס בכמה סידורים. ואף מי שהורגל לחתום "על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה", ישנה מנהגו כאמור. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקא, שהרי הגירסא בגמרא שלפנינו היא "על הארץ ועל המחיה" ואין מוסיפין ועל הכלכלה, מפני שאין חותמין בשתים. דמחיה וכלכלה שני דברים נפרדים הם. וכן היא גירסת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, ומרן הש"ע. ואף שמצינו לראשונים אחרים שגרסו אחרת בגמרא, מכל מקום יש בידינו כללי הפסיקה, והעיקר כדעת עמודי ההוראה ומרן שפשטו הוראותיהם. ולכן אף שבספר ברכת ה' כתב כדרכו לחלוק על מרן אאמו"ר שלי', וכתב שהנוהגים לומר ועל הכלכלה ימשיכו במנהגם לכתחלה, הנה דבריו נגד דעת עמודי ההוראה והש"ע. וע"ע בירחון קול תורה סיון תשס"ג עמ' צז, ותשרי תשס"ד עמ' ע', ובילקו"י תפלה ב' נוסחאות התפלה עמוד תקפח]. ובסמוך לחתימה נכון לומר: ונודה לך על הארץ ועל המחיה ברוך אתה ה' וכו'. ומכל מקום בזה הרוצה לומר ונודה לך ה' אלוקינו על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה, רשאי לומר כן. [ילקו"י ח"ג שם. ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמו' סט].

כט אם אכל מפירות שבעת המינים, וגם אכל תפוחים, או שאר פירות העץ, אינו מברך על התפוחים בורא נפשות, שגם הם בכלל על העץ, שגם הם פרי העץ הם. וכן הוא הדין אם אכל כזית ענבים, וחצי כזית מלפפון, וחצי כזית תפוז, שבזה מברך מעין שלש, ופוטר את המלפפון והתפוז מברכה אחרונה. אבל אם אכל תפוחים ושתה יין, או אכל פת הבאה בכיסנין, מברך נפשות ואחר כך על הגפן או על המחיה. וכל שכן אם אכל בשר או פרי האדמה ושתה יין או אכל משבעת המינים, שצריך לברך על כל אחת ואחת. והוא הדין אם אכל בשר ודגים ואכל מחמשת המינים שאין ברכת על המחיה פוטרת את הבשר ואת הדגים. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד תקב].

ל מי שאכל עוגה שיעור כזית, ואכל פרי משבעת המינים יותר מ-18 גרם, רשאי להוסיף בברכת על המחיה ״ועל פרי העץ״ ובחתימה יאמר: ברוך אתה ה׳ על הארץ ועל המחיה ועל פירותיה. אבל בפחות מ-18 גרם, אין לו לכלול על העץ ועל פרי העץ בברכת על המחיה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקג].

לא והוא הדין אם מלבד העוגה שתה יין יותר משיעור כזית ופחות משיעור רביעית, יכול לכלול ״על הגפן ועל פרי הגפן״ בברכת על המחיה. ויחתום: ״ברוך אתה ה׳ על הארץ ועל המחיה ועל פרי גפנה״. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקד].

לב האוכל עוגה שיש בה קרם, או אגוזים וכדומה, ואין בשיעור הקמח לבדו שיעור של כזית, אין לו לברך על זה ברכה אחרונה, דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף על הל׳ ברכות עמ׳ תקג].

לג האוכל רחת-חלקום העשויה מעמילן של חטה, אף שמברך עליה בתחלה ״בורא מיני מזונות״, כמו שביארנו לעיל, לענין ברכה אחרונה אין לברך אלא אם כן אכל תוך כדי אכילת פרס את כל שיעור השלש ביצים של תערובת העמילן. ואם הרחת חלקום עשויה מעמילן של תירס, או עמילן של תפוח אדמה, כפי שזה מצוי היום, אף שמערבים בזה בוטנים, מברכים עליו שהכל, ואם אכל שיעור כזית בכדי אכילת פרס מברך נפשות. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תקה].

לד שתה יין וברך בורא פרי הגפן, ורוצה לאכול ענבים, צריך לברך עליהם בורא פרי העץ, ובברכה אחרונה כולל על הגפן ועל העץ ועל פרי העץ. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות עמ׳ תקה].

לה טעה ובירך על ענבים בורא פרי הגפן, או שטעה ובירך לאחריהם ברכה אחרונה על הגפן ועל פרי הגפן, יצא. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקה].

לו שתה רביעית יין ורביעית מים או שאר משקין, [בזה אחר זה], אין לו לברך על המים בורא נפשות, שברכת היין פוטרתם, כשם שבברכה ראשונה יין פוטר כל משקין. ואף אם קדם ושתה רביעית מים וכבר נתחייב בברכת בורא נפשות רבות, ואחר כך שתה רביעית יין, מברך על הגפן, ופוטר את המים. וכל זה בקבע על היין, שאז פוטר כל המשקין אפילו לא היו לפניו בשעת ברכה, אי נמי שהיו לפניו בשעת הברכה, שאז פטר אפילו לא שתה רק כוס אחד, אבל אם לא קבע על היין, וגם לא היו המשקין לפניו בשעת ברכה, צריך לברך נפשות. [ואף שבספר ברכת ה׳ כתב שאם שתה מים בתחלה ונתחייב בברכת בורא נפשות, ואח״כ שתה יין, יברך נפשות ואח״כ על הגפן, הנה אחר שמהר״ח אבולעפייא כתב לא כן, ושכן משמע בארחות חיים, וכ״פ בכה״ח ובשו״ת יביע אומר ח״ה (חאו״ח סי׳ יז אות ז׳), לכן סב״ל. וראה עוד בילקו״י הלכות ברכות עמודים: תק״ו, ותשנ״ב].

לז מי שאכל שיעור מועט מפירות וכדומה, וספק אם היה בו שיעור, וכגון שאכל שיעור כ-18 גרם, ואחר כך אכל בריה שיש ספק אם מברך עליה ברכה אחרונה, אף על פי שיש כאן ספק ספיקא להחמיר ולחייבו בברכה אחרונה, אפילו הכי אינו מברך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, ח״ג, עמוד תקו. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שמט].

לח צריך לברך ברכה מעין שלש מיושב. [וכבר ביארנו לעיל, שמטעם זה אין לענות קדיש וקדושה באמצע מעין שלש, אף לדידן דנקטינן שברכה מעין שלש מדרבנן]. ואם בירך מעומד או כשהוא מהלך, יצא. ובשאר ברכות מעיקר הדין אין צריך לאומרם מיושב, אף בברכת הנהנין. וגם בברכת בורא נפשות, מעיקר הדין אין צריך לשבת בעת שמברך ברכה זו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקז].

סימן רט – דין טעות וספק בברכת היין

א לקח בידו כוס שכר או של מים ואמר ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם על דעת לומר שהכל, וטעה ואמר בורא פרי הגפן, אם לא נזכר בתוך כדי דיבור, אין מחזירין אותו, מפני שבשעה שהזכיר שם ומלכות, שהם עיקר הברכה, לא נתכוין אלא לברכה הראויה לאותו המין. ומכל מקום אם נזכר בתוך כדי דיבור, יתקן מיד ויאמר ״שהכל נהיה בדברו״. [ואם לא נזכר בתוך כדי דיבור, יש אומרים שנכון שיהרהר הברכה בלבו קודם שיטעם]. [ילקוט יוסף ברכות עמוד תקח].

ב אם לקח כוס שכר בידו וסבור שהוא יין ופתח ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם על דעת לסיים בורא פרי הגפן, ונזכר שהוא שכר או מים וסיים שהכל נהיה בדברו, יצא. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקיא. וראה להלן אם היה בדעתו להיפך].

ג וכן אם היו לפניו פירות הארץ, והתחיל הברכה על מנת לומר בורא פרי האדמה, וטעה וחתם בורא פרי העץ, אם נזכר בתוך כדי דיבור, יתקן מיד ויאמר בורא פרי האדמה, ואם לא נזכר עד שעבר תוך כדי דיבור, יצא. וכן אם היה לפניו תבשיל של דגן ופתח על דעת לומר בורא מיני מזונות, וטעה ואמר המוציא, יצא, שבשעה שאמר שם ומלכות לא נתכוין אלא לברכה הראויה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקיא].

ד מי שאכל ושבע מאכילת הפת, שאז חייב בברכת המזון מן התורה, והוצרך לנקביו, והתחיל לברך "ברוך אתה ה'" על דעת לומר אשר יצר את האדם וכו', וחזר בו והמשיך האל הזן אותנו וכו', בדיעבד יצא ידי חובתו. וכל שכן בברכות דרבנן, [כגון שלקח כוס יין בידו ובעת הזכרת שם ה' חשב לחתום שהכל, וסיים הגפן, יצא]. שאם שינה הברכה מעיקר מחשבתו בעת הזכרת "ברוך אתה ה'" יצא ידי חובה. ומכל מקום לכתחלה יזהר מלעשות כן. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיא, ועמוד תרעד, ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תשנד].

ה אמר ברוך אתה ה' על דעת לומר זוקף כפופים, קודם שבירך מתיר אסורים, יסיים זוקף כפופים, אף על פי שעל ידי כך לא יוכל לברך מתיר אסורים. [ילקוט יוסף, ברכות עמ' תקיב].

ו לקח כוס שכר או מים וסבר שהוא יין, ובירך ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם בורא פרי הגפן, ותוך כדי דיבור נזכר שטעה ואמר שהכל נהיה בדברו, וכך היתה אמירתו: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם בורא פרי הגפן שהכל נהיה בדברו", יצא. ואם לא תיקן בתוך כדי דיבור, לא יצא, וצריך לחזור ולברך שהכל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיג].

סימן רט – ספק ברכות

ז כל הברכות כולן, כולל ברכות התורה, ברכות הנהנין לפניהם ולאחריהם, ברכות השבח וברכות המצוות, אם נסתפק בכולן אם בירך אם לאו, אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף. חוץ מברכת המזון מפני שהיא של תורה, וכמבואר לעיל (סימן קפד), ולכן אם אכל פירות או עוגה, ונסתפק אם בירך ברכת נפשות או על המחיה, או לא בירך, או שנסתפק אם אכל שיעור כזית בתוך כדי אכילת פרס, אם יכול לאכול עוד בתוך כדי אכילת פרס טוב שיעשה כן, ואם לאו, אין לו לברך מספק, שדעת מרן לחשוש למיעוט הראשונים הסוברים דברכת מעין שלש היא מדרבנן. [ילקוט יוסף, על הלכות ברהמ"ז וברכות עמוד תקיג].

ח אם נסתפק אם בירך ברכה ראשונה או לא, מותר לו לכתחלה לאכול או לשתות בלי ברכה, דמאחר שאין עליו חיוב לברך ברכה ראשונה, אין לחוש בזה משום מה שאמרו כל הנהנה מהעולם הזה בלי ברכה כאילו מעל. ומכל מקום אם יכול לשמוע הברכה מאחר ולצאת ידי חובה מספק, או להרהר הברכה בלבו, עדיף טפי. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיג].

ט היכא דשחט ולא בירך, שחיטתו כשרה בלא שום חשש. [ילקו"י הל' ברכות עמ' תקיג בהערה].

סימן רי – דין האוכל פחות מכזית

א האוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלים, וכן השותה פחות מרביעית, בין מיין בין משאר משקים, מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין, ולאחריו אינו מברך כלל ויש אומרים שאם אכל בריה שלימה, כגון גרגיר שלם של ענב או של רימון, כבר מתחייב בברכה אחרונה אפילו לא היה בו שיעור. ויש חולקים, ולדינא אפילו אם אכל בריה שלימה, אם לא אכל שיעור כזית לא יברך. ומכל מקום לכתחלה יזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית, כדי שלא להכנס בספק ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף, ח"ג ברכות עמ' תקטז, ותשנג. שארית יוסף חלק ג' עמ' שמט].

ב דין בריה הנזכר שייך גם בפירות שאינם משבעת המינים, ולכן גם האוכל פלח של תפוז, דינו כמו האוכל גרגיר של רמון שצריך להזהר לכתחלה שלא לאכול פלח שלם. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיז, ועמוד תשנג].

ג לכתחלה יש ליזהר שלא לאכול עוגה או פירות כ-18 גרם, כדי שלא יכנס בספק ברכה אחרונה, אלא יאכל פחות מ-18 גרם, או יותר מ-27 גרם. ואם אכל כ-18 גרם, ישתדל לאכול עוד עד שיעור 27 גרם, ואז יברך ברכה אחרונה. ואם אינו יכול לאכול עוד, לא יברך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיז].

ד מי שמטבל ביסקויט לתוך כוס תה או קפה, ועל ידי כך הגיע משקל הביסקויט לכ-27 גרם, ואכלו, אינו מברך ברכה אחרונה, שאין התה מצטרף לשיעור ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיז].

ה מי שאכל חצי כזית והקיאו, ואכל חצי כזית אחר, יש להסתפק אם מצטרף לענין ברכה אחרונה, ולכן אם אינו יכול לאכול שוב כזית, אינו מברך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקכא].

ו טוב ליזהר לכתחלה שלא לשתות יין או שאר משקים כשיעור כזית, אלא או שישתה שיעור רביעית כדי שיברך ברכה אחרונה, או פחות משיעור כזית. ובדיעבד אם שתה יותר מכזית, ופחות מרביעית, אינו מברך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקכא].

דין המטעמת

ז הטועם את התבשיל, לראות אם יש בו יתר מלח או חסר מלח, וכיוצא בזה, אפילו אם הוא בולע, עד שיעור כזית [ובמשקים עד שיעור רביעית], אין צריך לברך כלל, כיון שדעתו לטעימה, ואפילו אם הוא בולע. ואם דעתו לאכילה, מברך אפי׳ על כל שהוא. [שם עמ׳ תקכב].

ח הטועם את התבשיל וכוונתו גם לטעימה וגם ליהנות, יש להסתפק אם צריך לברך, ונראה יותר שצריך לברך, ומכל מקום נכון יותר לכוין בפירוש לשם הנאת אכילה, שאז יוכל לברך לכולי עלמא. [ילקוט יוסף הלכות עמ׳ תקכג].

ט מי שבירך על מאכל, ונתנו לתוך פיו לשם אכילה, ופלט, לא הוי ברכתו ברכה לבטלה, דסוף סוף החיך נהנה ממנו קימעא, אמנם אם המאכל עדיין לפניו, לכתחלה טוב שיקח מעט מהאוכל ויבלע ממנו מעט. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקכג].

סימן ריא – דיני קדימה בברכות

א היו לפניו מיני פירות הרבה, אם ברכותיהם שוות, ויש ביניהם ממין שבעה, מקדים מין שבעה. ופירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל הם שבעה מינים ככתוב (דברים ח, ח): ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש. ופירוש דבש היינו תמרים. ופירות שבעת המינים קודמים לברכה לכל שאר מיני פירות העץ. ואפילו חביב עליו מין פרי אחר שאינו משבעת המינים, יש להקדים לברך על פירות שבעת המינים. [ילקוט יוסף ברכות עמוד תקכד].

ב כל דין קדימה שאמרו אינו אלא כששניהם מונחים לפניו וברצונו לאכול משניהם, אבל אין צריך להמתין עד שיביאו לפניו המין שמוקדם לברכה. [ואין דין קדימה אלא לענין הברכה, אבל אחר שבירך על הזיתים ואכל מהם, רשאי לאכול מכל פרי העץ שלפניו]. [ילקו״י על הל׳ ברכות עמו׳ תקכה].

ג כל הקודם בפסוק בשבעת המינים עצמם, קודם לחבירו לברכה. ותמרים קודמים לענבים, כי התמרים ״שני״ לארץ אחרון שבמקרא, והגפן ״שלישי״ לארץ הראשון. ויש אומרים שהיין קודם לתמרים, הואיל והיין דבר חשוב הוא עד שקובע ברכה לעצמו בברכת ״בורא פרי הגפן״, וגם הוא סועד ומשמח. ויש חולקים ואומרים שאין קדימה ליין על התמרים. ולדינא, יש להקדים התמרים ליין, וכדעת הבית יוסף. [ואמנם הטור הביא בשם רבינו פרץ שהיין קודם, אך בב״י כתב שדעת כל המפרשים היפך רבינו פרץ, וגם מנהג העולם לא כדבריו. אלא שכתב ליישב דברי הטור. וראה בירחון קול תורה תמוז תשס״ג עמ׳ נד]. **ולכל הדעות** מעשה קדרה, דהיינו תבשיל מחמשת מיני דגן קודמים ליין. נמצא משפט הקדימה בברכות כדלהלן: ברכת המוציא קודמת לכל דבר. [ומפני כך מכסים את הפת קודם הקידוש על היין בשבת ויו״ט, להראות כאילו אין כאן פת לפנינו בכדי להקדימו]. ולאחר מכן ברכת ״בורא מיני מזונות״. ופת חטים קודמת לפת שעורים. ואחריהם זית, ואחריו תמרים, ואחר כך ענבים, ואחר כך תאנים, ואחר כך רימונים, ואחריהם שאר מיני פירות העץ. [ומה שיש נוהגים בליל ט״ו בשבט לשתות בירה משעורים כדי לטעום מכל שבעת המינים, פשוט שאין להקדים הבירה לשאר מינים, כיון שהרוב מים, וברכתו שהכל]. [ילקוט יוסף דיני ברכות עמוד תקכה].

ד ברכה אחת שמברך ״בורא פרי העץ״ פוטרת כל מיני העץ שלפניו, ואם טעה והקדים פרי עץ המאוחר בפסוק, כגון שבירך תחלה על רמון, או אפילו מין פרי אחר שאינו משבעת המינים, וקדם ובירך עליו בורא פרי העץ, וכיוון לפטור את הפירות האחרים, יצא. שאין משפט הקדימה של שבעת המינים כסדרן אלא לענין לכתחלה, ולא לעכב בדיעבד. [שם עמוד תקכו].

ה הביאו לפניו מיני פירות שונים, מפרי העץ ומפרי האדמה, מן הדין אפשר להקדים לברך על פרי האדמה, אפילו אם אינו חביב, ואפילו אם פרי העץ הוא אחד משבעת המינים. שאין דין קדימה לשבעת המינים אלא בפירות שברכותיהן שוות. ומכל מקום נכון להקדים פרי העץ לפרי האדמה, אלא אם כן פרי האדמה חביב עליו יותר, שאז יקדים החביב תחלה. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקכז].

ו ברכת בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה קודמת לברכת שהכל נהיה בדברו, מפני שהם ברכות מבוררות יותר מברכת שהכל, שהיא ברכה כוללת. ומכל מקום אם בירך שהכל תחלה לא פטר שאר מינים שלפניו מברכת בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, שאף על פי שאמרו חז״ל: ״על הכל אם אמר שהכל יצא״ אין זה אלא באופן שנתכוין בברכת שהכל לפטור את פרי העץ, או את פרי האדמה, מה שאין כן בזה. וכן אם הקדים ובירך ״בורא פרי האדמה״ על פרי האדמה, ולפניו גם פרי העץ, לא נפטר פרי העץ בברכת בורא פרי האדמה, הואיל ולא נתכוין בפירוש לפוטרו. אבל אם נתכוין לפוטרו **יצא**. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברכות עמו׳ תקכח].

סימן ריב – שהעיקר פוטר את הטפילה

א כל שהוא עיקר ועמו טפילה, מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, בין מברכה שלפניה ובין מברכה שלאחריה. ולכן אין מברכים על הגבינה או הריבה שבתוך העוגה, אף אם אוכלן בפני עצמן, ואפילו אם אוכל מהעוגה, וטועם מהגבינה המונחת לפניו בצלחת בפני עצמה, וכוונתו כדי ללפת את

העוגה, או מטבל העוגה בריבה, כיון שהיא טפילה לעוגה, ובאה ללפת את העוגה, אין מברכין על הגבינה או על הריבה. [ילקוט יוסף הלכות ברכות עמ׳ תקכט, ותרעד].

ב האוכל מעט פת רק כדי להעביר את מליחות הדגים, או חריפות המלפפון, והעיקר אצלו הדג, אם אכל מן הפת שיעור כזית, ומן הדג לא אכל אלא פחות מכשיעור, צריך לברך ברכת המזון על הפת שאכל, ופוטר את הדג מברכה אחרונה. וכל שכן אם אכל מן הפת כדי שיעור שביעה, שחייב לברך ברכת המזון מן התורה. [ילקוט יוסף, ח״ג על הלכות ברהמ״ז וברכות עמוד תקכט, ובמהדורת תשס״ד, גם בעמוד תשנה. ושלא כמי שאומר שיברך בורא נפשות רבות].

ג האוכלים פירות אחר גבינה, בתוך הסעודה בלא פת, כדי למתק את הפה מן הגבינה, נכון יותר לאכול מהם בתחלה בלא פת, כדי לברך עליהם, וטוב יותר שיכווין בברכת המוציא שאינו רוצה להוציא בברכתו את הפירות, שבכל מקום שיש מחלוקת טוב שיכוין בפירוש שלא לצאת ידי חובה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקלא].

ד האוכל ״קרמבו״, טוב שיאכל את הביסקויט יחד עם הקרם, ואז יברך שהכל בלבד. וכן האוכל גלידה בגביע, אינו מברך על הגביע, שנפטר בברכת שהכל על הגלידה שהיא העיקר. ואף אם אוכל את הביסקויט או את הגביע אחר שגמר את הקרמבו או הגלידה, אינו מברך מזונות. [ילקוט יוסף הלכות ברכות עמ׳ תקלא, ותשנז. שארית יוסף ח״ג עמ׳ שנד. יבי״א ז׳ סי׳ לג עמ׳ צב].

ה יש אומרים שהעיקר פוטר את הטפלה בין שאוכל את הטפלה לפני העיקר ובין שאוכל את הטפלה אחר העיקר. ויש אומרים שאם אוכל את הטפל קודם העיקר מברך על הטפל שהכל. ויש אומרים שמברך על הטפל כברכתו. וכן נראה עיקר. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תקל, ובמהדורת תשס״ד עמוד תשנה].

ו גלידה שבין שני ביסקויטים שנקראת קסטה, אם רוצה לאכול רק את המילוי, ואוכל הרקיקים רק מפני שהם שם, ובשבילו הביסקויטים הם רק כדי לתפוס את הגלידה שבאמצע, והעיקר אצלו זה הגלידה, יברך שהכל על הגלידה ופוטר הרקיקין, וכמו שנתבאר בילקוט יוסף חלק ג׳. אבל אם רצונו ומטרתו לאכול גם את הביסקויטים, [וכגון שהוא רעב קצת], יש לברך בורא מיני מזונות על הביסקויטים, ולפטור את הגלידה. וכן אם רוצה לאכול את הביסקויט בפני עצמו, רשאי לברך בורא מיני מזונות תחילה, ואחר כך יברך שהכל על הגלידה. ואם הגביע עשוי מקמח תירס או מקמח תפוחי אדמה, בודאי שברכת שהכל פוטרת הכל בכל ענין, ולכן יש לברר קודם הברכה ממה נעשה הגביע, כדי לדעת ברכתו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקלב, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תשנו. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שנג. יביע אומר חלק ז׳ סימן לג].

ז האוכל [שלא בתוך הסעודה] תבשיל או אורז, ומונח לפניו בצלחת חתיכת עוף, או שניצל, או בשר, אם הבשר מעורב עם האורז, הוא טפל לגבי האורז, ומברך על האורז בלבד. ובפרט אם נתבשלו בקדרה אחת. אבל אם הבשר מונח בנפרד בצד הצלחת, ואוכלו לבסוף בפני עצמו בלי האורז, מברך גם על הבשר. ובפרט אם הבשר נתבשל בקדרה אחרת. והאוכל אורז ואפונה מעורבים זה בזה, או אורז וגזר וצימוקים מעורבים, מברך בורא מיני מזונות בלבד. וכן אם אוכל אורז עם מלפפון חמוץ, או זיתים כבושים, ואוכל המלפפון יחד עם האורז, אינו מברך, דחשיב כטפל, אבל אם אוכל המלפפון לבסוף לבדו, ולא אכל ממנו עם האורז, לא חשיב כטפל ומברך עליו בורא פרי האדמה, ועל הזיתים בורא פרי העץ. כל שאין אכילת המלפפון באה להעביר טעם האורז, שאז אין זה נחשב כטפל. [ילקו״י שם עמ׳ תקלג].

ח כבר נתבאר לעיל [עמוד שעב] שהאוכל עוגה ושותה עמה תה או קפה, מברך על העוגה בורא מיני מזונות, ועל המשקה שהכל נהיה בדברו, שאין זה נחשב כעיקר וטפל. ויקדים לברך בורא מיני מזונות על העוגה, ואחר שטעם מהעוגה יברך שהכל על התה. [שם עמ׳ תקלה].

ט אף על פי שהלכה רווחת בידינו שהעיקר פוטר את הטפל בברכה ראשונה, אם הטפל חביב בעיניו כמו העיקר, יש אומרים שיכול להקדים לברך על הטפל, ואחר כך לברך על העיקר. ויש שחששו בזה לברכה שאינה צריכה, ואינו יכול לברך על הטפל לבדו. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תקלו. ועיין היטב בשו״ת יביע אומר ח״ז סי׳ לב עמוד פט סוף ההערה].

י האוכל מיני פירות עם פת הבאה בכיסנין, ואין לו ליפתן אחר, ומלפת בפירות אלה את העוגה, אף שאוכל מהפירות באמצע בלי העוגה, אינו מברך על הפירות, דכיון שאין כוונתו באכילת הפירות אלא ללפת בהם את העוגה, הוו הפירות כטפל לגבי העוגה, ואין לברך עליהם, דספק ברכות להקל. אולם האוכל פירות לבד בתוך אכילת פת הבאה בכיסנין, ואינו מלפת ביחד, בודאי שאין האחד נפטר בברכת האחר, ורק כשמלפתם בהם אינו מברך. וכן בבשר ודגים או גבינה. אלא אם כן אוכל פת אחר הדגים כדי להעביר מליחות הדג, שאינו מברך על הפת, כמבואר. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקלו].

יא האוכל כוסכוס עם ירקות שעליו, מברך מזונות על הכוסכוס, ואינו מברך על הירקות. ויש שמקדימים לברך על הירקות, ואוכלים כמה מהם לבדם, ואחר כך מברכים על הכוסכוס ומברכים עליו מזונות. ויש שחששו בזה לברכה שאינה צריכה, אחר שהירקות טפלים לכוסכוס, ולכל מנהג יש על מה לסמוך. [יביע אומר ח״ז חאו״ח סי׳ לב עמוד פט. ע״ש היטב].

סימן ריג – מי שיצא אם מוציא אחרים

א אין המברך מוציא אחרים בברכת הנהנין אלא אם כן יאכל וישתה עמהם, ואז יוצאים בשמיעתן שמכוונין אליו, אפילו לא יענו אמן. וכאשר מברך להוציא אחרים ידי חובתם צריכים לשבת. ולכן יש להזהיר את הצבור לשבת בעת שמיעת ברכות ההבדלה, כשהשליח צבור מבדיל ומכוין להוציא את הצבור ידי חובתם. ובברכה אחרונה על פירות, כגון ברכת נפשות או על העץ וכדומה, שאין בהם זימון, לכתחלה כל אחד יברך לעצמו, ולא יצאו ידי חובה על ידי שומע כעונה. ואם השומע אינו בקי לברך ברכה זו בעל פה, יאמר עמו מלה במלה. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקלו. ש״ע סימן ריג].

ב אין יוצאים ידי חובה בשמיעת הברכה מאחר, אלא אם כן שמעו את הברכה מתחלתה ועד סופה, ונתכוונו לצאת בה ידי חובה, והמברך נתכוין גם כן להוציאם ידי חובתם. [שם עמ׳ תקלז].

ג השומע ברכה מחבירו ונתכוין המברך להוציאו ידי חובה בברכתו, וגם הוא נתכוין לצאת, וענה אמן אחר ברכת חבירו, ושוב נמלך בדעתו שלא לאכול או לשתות כלל, אינו רשאי להמלך, אלא חייב לטעום כל שהוא כדי שתחול הברכה עליו, ולא תהיה כברכה לבטלה לגביו. וכן אינו רשאי לחזור לברך בעצמו, שמאחר וקיימא לן שומע כעונה וגם ענה אמן הרי הוא כמוציא הברכה מפיו, ואם יברך אחר זה הוי כברכה לבטלה. אבל אם לא ענה אמן אחר המברך, רשאי להמלך שלא לאכול או לחזור ולברך. [שו״ת יביע אומר חלק ח׳ סימן כד, שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שמד. ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקלז, ותשמח].

ד מי שמסופק באיזו ברכה אם חייב לברך או לא, רשאי לשמוע הברכה מפי חבירו שהוא חייב בודאי באותה ברכה, באופן ששניהם מכוונים לצאת בברכה ההיא, ואין בזה שום חשש איסור לברכה לבטלה, שהרי הוא כאילו התנה מעיקרא, שאם הוא חייב באותה ברכה הרי הוא יוצא ידי חובה בברכת חבירו, ואם לאו, אינו מכוין לצאת ידי חובה כלל, מאחר שאינו צריך לכך. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות, מהדורת תשס״ד, עמוד תשמח].

ה אין אומרים ״אף על פי שיצא מוציא״ אלא בברכת המצוות, אבל בברכות השבח, כגון תפלה וברכות קריאת שמע, או ברכת אשר יצר את האדם בחכמה, או אשר יצר אתכם בדין, או עושה מעשה בראשית, הגומל, וכל כיו״ב, מי שכבר בירך ויצא ידי חובתו, אינו רשאי לחזור ולברך להוציא את חבירו ידי חובה. [ילקו״י הלכות השכמת הבוקר תשס״ד, סי׳ ו הערה יא. עמו׳ תקט, על פי דברי המאירי ר״ה כט. ויש מי שכתב לחלוק בדין זה, ופירש דהמאירי איירי רק בברכות תפלה וכדו׳, אך לא משמע כן מדברי המאירי, ומאן יימר לן בודאי הגמור דהכי הוא, וא״כ הדרינן לכללא דסב״ל].

סימן ריד – שם ומלכות בברכות

א כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה, ואם דילג שם או מלכות יחזור ויברך. ויש אומרים שאפילו לא דילג אלא תיבת העולם לבד, צריך לחזור ולברך, דמלך לבד אינה מלכות. ויש חולקים, ולענין הלכה ספק ברכות להקל, ואינו חוזר לברך. וכן אם אמר שם אדנות, ודילג תיבת אלהינו, או שאמר תיבת אלהינו ודילג שם אדנות, יצא בדיעבד, ואינו חוזר ומברך. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקלט].

ב אסור לברך או להוציא מפיו הזכרת השם בגילוי הראש. ומכל שכן שאסור להתפלל תפלת שמונה עשרה בגילוי הראש. ואף שלא בשעת התפלה אין ללכת ד׳ אמות בגילוי ראש, ואף אם אינו הולך אסור לשהות שיעור מהלך ד׳ אמות בגילוי ראש. ויש אומרים שהוא איסור מעיקר הדין, ויש אומרים שאינו אלא ממדת חסידות. ואף על פי שכן הוא העיקר, מכל מקום בזמן הזה יש להחמיר בזה יותר, כי כיסוי הראש מעיד על שייכותו למחנה שומרי תורה ומצוות, ולא להיפך ח״ו. ולכן כל מי שהוא ירא שמים צריך להזהר לכסות את ראשו כשהולך ברשות הרבים, שיהיה היכר בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, ויש בזה יותר ממדת חסידות, והכיפה שעל ראשו של אדם ירא שמים היא לסמל ולמופת, שהוא שייך למחנה הדתי, ומורא שמים עליו. ומי שהולך בגילוי ראש אדרבה יש בו משום מראית העין, שיחשדוהו שהוא אדם חפשי הפורק עול מלכות שמים מעליו. [ילקוט יוסף, על הלכות השכמת הבוקר סימן ג׳].

ג אם אין לו כיסוי ראש, לא מועיל ליתן את כף ידו על ראשו במקום כיסוי ראש, אלא ימשוך השרוול ויניח היד עם השרוול על ראשו ויברך. ויש מי שכתב שאין צריך למשוך השרוול, וגם אם מניח זרוע ידו על ראשו מועיל כדי לברך. ואין הוראה זו נכונה לדעת מרן הבית יוסף. [הנה יש מי שכתב לחדש, דא״צ להניח השרוול על הראש, ודי להניח זרוע ידו על הראש. והוכיח מדין הנמצא במים בלא בגדים, שמשלב ידיו כנגד לבו ומברך. אולם אין זו ראיה כלל, דהתם מדין הפסק קאתינן עלה. אבל אכתי לא חשיב כיסוי. ואף שדעת הל״ח להקל בזה, מדברי הב״י לא משמע כן. וזה דלא כמ״ש בברכת ה׳].

סימן רטו – עניית אמן אחר הברכות

א אין עונים אמן אחר ברכות עצמו, אלא כשמברך ב׳ ברכות או יותר, שהם סוף הברכות, כמו בברכת יהללוך, ובברכת ישתבח, ובברכת שומר את עמו ישראל לעד, ובברכת הפורס סוכת שלום וכו׳, ובברכת המברך את עמו ישראל בשלום, ובברכת בונה ירושלים, ובסיום ברכות ההפטרה. [ילקוט יוסף על

הלכות ברהמ״ז וברכות עמוד תקמא].

ב השומע אחד מישראל שמברך אחת מכל הברכות, אף על פי שלא שמע את כל הברכה מתחלתה ועד סופה, וגם אינו חייב באותה ברכה, חייב לענות אחריו אמן. אבל אם היה המברך אפיקורוס או כותי, אין עונים אחריו אמן. אפילו אם שמע את הברכה מתחלה ועד סופה אינו עונה אחריו אמן. במה דברים אמורים בנוצרי, אבל אם שמע ברכה ממוסלמי עונה אחריו אמן. וכן השומע ברכה ממחללי שבת בזמנינו, עונה אחריו אמן. אבל השומע ברכה מפי רב רפורמי, כגון בטכס נישואין, אין לענות אחריו אמן. [ילקו״י, ברכות עמוד תקמב].

ג מי שבירך על איזה דבר, ושינה ממטבע הברכה, או שדילג הזכרת שם שמים, אין עונים אחריו אמן. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקמב].

ד השומע ברכה מחבירו דרך הטלפון, או ברדיו בשידור ישיר, עונה אחריו אמן, אף שאינו יוצא ידי חובה מדין ״שומע כעונה״ באופן כזה. ואפילו אם גלי הקול מעבירים את קול המברך אחר כמה שניות, עונים לקדיש ולקדושה ולברכות כשהוא בשידור ישיר. וכל שכן אם שמע ברכה דרך הרם-קול, שעונה אמן אחר המברך, אף אם לא היה שומע הברכה לולי הרם-קול. והשומע ברכה או קדיש מהקלטה, או שידור חוזר, אינו עונה אמן. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקמג].

ה הרואה את חבירו ממלמל איזו ברכה, ואינו שומע איזו ברכה מברך, אינו עונה אחריו אמן, אלא אם כן ראה את מה שאוחז בידו, ומתוך כך מבין שהוא מברך ברכה מסויימת, שאז כשרואה אותו מסיים למלמל הברכה, עונה אחריו אמן, שהרי יודע מה בירך. ועדיף יותר שיטה אוזן וישמע חלק מהברכה, להיות בטוח איזו ברכה הוא מברך. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקמג].

ו מנהג יפה הוא לענות בברכה אחר הזכרת שם ה״׳ברוך הוא וברוך שמו״. ואם המברך ממהר ויש חשש שעל ידי עניית ברוך הוא וברוך שמו לא יספיק לענות אמן, יש להעדיף עניית אמן על פני עניית ברוך הוא וברוך שמו. וכבר כתבנו לעיל שיש נוהגים לענות אמן כששומעים הרחמן שבברכת המזון, אחר כל משפט. וכן בברכת השנים וב ״יעלה ויבא״, וכדומה. ומנהגינו לענות אמן אחר אמירת ״מי שברך״ שעושים בבית הכנסת בעת פתיחת ההיכל או אחר קריאת התורה. ובכל זה אין עניית אמן חיוב אלא מנהג טוב, ולכן העוסק בלימודו, אין צריך להפסיק לעניית אמן לנ״ל. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקמד].

ז קטן המברך ברכה, בין ברכת הנהנין ובין ברכת המצוות, אם מברך בשעת אכילה או בשעת קיום מצוה, עונים אחריו אמן. אבל אם מברך בשעה שמתלמד הברכות בבית הספר, אין עונים אחריו אמן. במה דברים אמורים בקטן שמלאו לו שש שנים ויודע למי מברכים. והוא הדין כשיש ספק בדבר אם מלאו לו שש שנים, עונים אחריו אמן. וקטן שידוע שלא מלאו לו שש שנים, והוא מבן חמש שנים ומעלה ויודע למי מברכים, העונה אחריו אמן יש לו על מה שיסמוך. אבל פחות מגיל זה, או שאינו יודע למי מברכים, אין עונים אמן אחר ברכותיו כלל, אפילו כשמברך קודם אכילתו, או קודם קיום מצוה. [ויכול לומר בלחש ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן, ויגביה קולו באמן]. ואין חילוק בכל זה בין קטן לקטנה. וכל האמור הוא בקטן שיודע לנקות עצמו שיהא גופו נקי כהוגן. אבל אם אין גופו נקי, יש מחלוקת בדבר אם עונים אמן אחר ברכותיו, ושב ואל תעשה עדיף. [ילקו״י ברכות עמוד תקמה, ועמוד תשסב. שו״ת יביע אומר ח״ח סי׳ כה שאלה ד׳. וח״ט סי׳ קח אות קג. והליכות עולם ח״ב עמוד קלב].

ח מי שמוכרח לישב בגילוי הראש, כגון בבית משפט של גוים, ושמע ברכה מחבירו, מותר לו לענות אמן בגילוי הראש. [ילקוט יוסף, על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, סימן ג׳].

ט כל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם שמים לשוא והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן. ולדידן איסור ברכה לבטלה הוי מן התורה, ולפיכך החמירו בספק ברכות ואמרו דשב ואל תעשה עדיף. [שלחן ערוך סימן קטו ס״ג. ולדידן ברכה לבטלה הוי איסור תורה, וכ״ד הגאונים, והרמב״ם בתשובה. ואין לומר דמה שכתב מלקין אותו היינו מכת מרדות, וכמ״ש בפתח הדביר, שהרי לאו זה חשיב כלאו שיש בו מעשה, דדמי לנשבע. וראה בילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תקמז. ובילקו״י תפלה כרך א׳ סי׳ פט הערה מד, עמוד קלה. ובקול תורה סיון תשס״ג עמ׳ קד].

י הלומד בש״ס ובמדרשי חז״ל, ופוגע בפסוקים שיש בהם אזכרות שם שמים, יש לו לקראם כקריאתן בתנ״ך בהזכרת שם שמים, ואין להחמיר בזה ולכנות ולבטאת ״אלוקים״ בקו״ף ולא בה״א, או לומר ״אדושם״, או ״המוני״, שהואיל ומדינא שרי, המחמיר יוצא שכרו בהפסדו, דהוי כמכנה שם כלפי מעלה. אולם אזכרות שבמטבע ברכות המובאים בש״ס ובמדרשי חז״ל ובפוסקים, אין לקראם כי אם בכינוי ״השם״. וכמו כן יכנה לומר אלוקים, או אלוקינו בקו״ף. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקמח].

יא והוא הדין בזה למי שדורש ברבים, ומזכיר בדרשתו איזה פסוק, שרשאי לומר שם ה׳ כקריאתו, ולא יכנה לומר ״השם״ וכיו״ב. ואפילו אם אינו אומר פסוק שלם, אלא חלקו בלבד, רשאי להזכיר שם ה׳ או אלוקים בה״א. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקמח].

יב מותר לברך ולהזכיר שם ה׳ לשם לימוד לקטן, עד שיהיה רגיל בברכות. וצריך לחנך את הקטנים לברך ברכות המצות וברכות הנהנין, הן ברכה ראשונה והן ברכה אחרונה. וקטן שעדיין לא יודע לברך, מותר לחנכו לברך כמה פעמים על כל פרי ופרי, אף שדעתו היה לאכול יותר מפרי אחד.

וכשהאב מחנך את בנו או בתו לברך, מותר לו להזכיר שם ה׳ בברכה, ואין בזה חשש משום ברכה לבטלה. אבל כשהבן יודע כבר לברך, ורק צריך לעזור לו בברכה, יש להמנע מלומר שם ה׳. ומותר לחנך את הקטן לברך אף שאינו יודע לקנח עצמו יפה. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקמט. ילקו״י דיני חינוך מהדורת תשס״ג, עמוד קנא].

יג על האב לשים לבו לבניו הקטנים שלא ירגילו להזכיר שם שמים לבטלה, שלא לשם חינוך. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן, מהדורת תשס״ג עמוד קנב]

יד אין כל איסור להשמיע פסוקי תפלה ותנ״ך מעל תקליטי הגרמפון, אף על פי שמוקלט בהם אזכרות שם ה׳. ואין לחוש בזה להזכרת שם שמים לבטלה. ובלבד שהדבר יהיה בשמחת מצוה, והאזנת השומעים בכובד ראש, ובמקום גילה שם תהא רעדה. אבל אם שומעים זאת בדרך היתול שחוק וקלות ראש, ומדברים דברי ליצנות, יש להמנע מלישב שם, ועל זה אמרו: ובמושב ליצים לא ישב. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקמט].

טו כל הנהנה מן העולם בלא ברכה הרי זה כאילו מעל בקדשי שמים, ולכן יש להקפיד שלא ליהנות אפילו כל שהוא בלי ברכה. ואמנם מי שאין עליו חיוב לברך, כמו אונן, אפילו שמסר מתו לחברא קדישא, או אונן ביום טוב כשאין בדעתו לקבור על ידי נכרים, או מי שמסופק אם בירך או לא, שבכל אלה פטור מלברך, מותר לו לאכול ואין בזה משום כל הנהנה מן העולם הזה וכו׳. ומותר אף לכתחלה בקום ועשה לאכול בכל האופנים הנ״ל, ודלא כמי שהחמיר בזה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת שנת תשס״ד, דיני אונן עמוד קיז].

טז כל הדין הנזכר לעיל הוא רק לגבי ברכה ראשונה, אבל לגבי ברכה אחרונה לא אמרינן כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו מעל. [ירחון קול תורה תמוז תשס״ג עמוד נח].

יז במקום שיש ספק אם רשאי לברך או לא, שאנו אומרים ספק ברכות להקל, ואינו מברך, רשאי על כל פנים להרהר הברכה בלבו, שאין איסור ברכה לבטלה אלא כשמוציא בשפתיו. אולם אין לברך בלשון תרגום, דהיינו שאומר במקום ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם, בריך רחמנא מלכא דעלמא וכו׳. וכן לא יברך בשאר לשונות, מפני שדעת רבים מן הפוסקים שאף בלשון תרגום או בלשון לעז שמברך בכיו״ב יש חשש איסור ברכה לבטלה. [הליכו״ע ח״ב עמ׳ לא].